۲- هڪ دفعي ڀائي هوتورام سدن شش، کين لکيو
ته "سائين! منهنجي استري ڪيتري وقت کان بيمار
آهي. انهن ڪري فلاڻي مشهور حڪيم جي دوا ڪرائي
ائي ماس. جنهن دلاسو ڏنو آهي ته جلد ئي ٺيڪ ٿي
ويندي."

سنت ڪنور رام هن کي هيٺئين سلوڪ ۾ جواب لکي
موڪليو:-

ويد ڪهي هٿن سڀ ٿي ڀل
دارون ميري وس
ٻار انهء تو ٻسد گوپال کي
جب پاوان لي کس
کارڻ پيڙا کيا ڪري
جئون رام نه ڪري سهاء
جهه جهه ڏالي پڳ ڌري
سا ڏالي مڙ مڙ جاء.

ٿورن ئي ڏينهن ۾ هوتورام جي استري گذاري ويئي ۽ اُن حڪيم جو دلاسو ٻاٽي ٿي ويو.

ڪولمبي مان هڪ ٻارمي لکيو ته "سائين! منهنجو
... ڪاروبار ۾ ۲۵ روپيا گهٽجي ويو آهي. جهوپڙو (سدق) واري
دوڪان ۾ به نقصان ٿيو آهي." سنت ڪنور رام کيس
جواب لکي موڪليو ته "پيارا! ڪرتار جي ٻاڻ تي ڪرا
سمجهه هو جيڪي ڪري ٿو اُن ۾ به ڪا ڀلائي هوندي.
تون هن جي ٻاڻي تي راضي رهه."

ماڻش-جوڙ ٿيل ٿا. ڀڳتي جگياسي جيڪو آهن سي ڪمائيءَ ۽ ابياس انوسار سرڳ يا ويڪنٺ جا سک ماڻيندا ۽ ڪمائيءَ انوسار انهن کي اڳتي جنم ملندو جتي هو وڌيڪ اُتم ڪري پنهنجو جنم مرڻ ڪٽين. جيڪي سنت - جن آهن سي جنم مرڻ کان ڇٽل، اصلي جوت ۾ سمائجي ويندا.

خطن رستي سکيا

ڀڳت ڪنور رام صاحب جن ڪن ڀڳتن کي خطن رستي سکيائون ڏيندا هئا، اهي خط گرمکي اکرن ۾ آهن. انهن خطن مان ڪي اورا اُترا هيٺ ڏجن ٿا:-

هڪ ڀڳتيءَ لکيو تہ "سائين! من جي حالت بيان ڪريو." تنهن تي سوامي جن ڪبير جو هيٺيون سلوڪ [illegible]

ڪبيرا ۽ من اڏا مسڪراهہ
[illegible] اڏهہ ڪري گيدوار
[illegible] جيڪو لسي آلسي
[illegible] اسي هـوشيار.

[illegible] من ڏاڍو هميشہ ساوڌان رهڻ گهرجي. من جي [illegible] هلڻ گهرجي. من گهوڙو آهي، تون من جو سوار [illegible]ي جيڪڏهن لغام ۾ سوگهو نہ جهليو تہ هو ڊڪي کڏ ۾ ڪيرائيندو. تنهن ڪري هميشہ

٢- هڪ دفعي ڀائي هوتورام سنڌن شش، کين لکيو ته ”سائين! منهنجي استري ڪيتري وقت کان بيمار آهي. انهن ڪري فلاڻي مشهور حڪيم جي دوا ڪرائي اٿي مانس. جنهن دلاسو ڏنو آهي ته جلدئي ٺيڪ ٿي ويندي.“

سنت ڪنوررام هن کي هيٺين سلوڪ ۾ جواب لکي موڪليو:-

ويد ڪهي هئن سڀ ٿي ڀل
دارون ميري وس
ٻر اٿه، تو ٻست گوپال ڪي
جب پاون لي کس
ڪارج ٻيڙا ڪيا ڪري
جئون رام نه ڪري سهاءِ
جهه جهه ڏالي ٻگهه ڌري
سا ڏالي مڙ مڙ جاءِ.

گورن ٿي ڏنهن ۾ هوتورام جي استري گذاري وئي ۽ اُن حڪيم جو دلاسو ٻاڻي ٿي ويو.

ڪولمبي مان هڪ ٻراميءَ لکيو ته ”سائين! منهنجو ٻگهار ٢٥ روپيا گهٽجي ويو آهي. جهومبر (سنڌ) واري دوڪان ۾ ١ نقصان پيو آهي.“ سنت ڪنور رام کيس جواب لکي موڪليو ته ”پيارا! ڪرتار جي هٿ ۾ ڪرپا سمجهه، هو جيڪي ڪري ٿو اُن ۾ ئي ڪا ڀلائي هوندي. تون هن جي ڀاڻي ۾ راضي رهه.“

پڇو ته "ستسنگ روان شانتي - سرور ۾ ڇني ڏاڍا سان
ن ۽ اهن اڄي اُري اولدا آهن."
ن ۽ ان اڄي اُري اولدا آهن." ته "سائين! آنند ڪيترن
اراميءَ وري وهتي ڪئي
قسمن جا ٿيندا آهن؟"
پڪس ڪدوورام صاحب چيو، "آنند ٽن قسمن جا آهن
(۱) وشئه آنند يعني جي سنساري ماڻهو ماڻي رهيا آهن
(۲) ڀڳتي آنند يعني ڀڳتي ڪري جي جگياسو ماڻي رهيا
آهن ۽ (۳) برهم آنند يا آتم آنند يا سچدانند جي سمت
سمادي هٺي ماڻيندا آهن. هن دنيا ۾ چئن قسمن جا
ماڻهو آهن (۱) پامر - جن کي نيتي، مريادا ۽ ڌرم ڪرم
جي ڪابه خبر ڪانهي. سدائين ۽ ايشور کان اي مک آهن
سدائين پاپ ڪرم ڪن ٿا. ڪوڙ ۽ ڪوڙن وڪارن، ماس
مدرا ورتائن ۾ مشغول آهن. (۲) وشئي جيو - جن کي
ايشور جي سڃاڻپ آهي ۽ ان کي ياد ڪرڻ ٿا ڪن
سدائين وشئه سک ڀوڳڻ ۾ غلطان آهن. ڪامنا وڪي ڪي
چڱا ڪم ڪن ٿا. (۳) جگياسي جيو - يعني جيڪي
ستسنگ ڪندڙ، گروءَ جا پيارا، رام نام جپيندڙ، مايا جي
ڏن کان اداس، نشڪام ني شڀ ڪم ڪندڙ. (۴) سد
ماڻهو - جيڪي ڀڳتي ابياس ڪري، برهم ۾ لئه ٿي و
آهن. هنومان، دليا، آدڪ سڀ وڪار جن جا دور
ويا آهن. سدائين آتم آنند ۾ لين آهن. جيڪي ٻ
جيو آهن سي مرڻ پڄاڻان گهور نرڪ ڀوڳين ٿا. جيڪ
وشئي جيو آهن سي انيڪ نيچ جوڻيون ڀوڳي، و

سلوڪ ١

جڏهن تون ڏيندين نڏي ناتو سائين جي
ڪٿي هن جهان مان سامي سو ويندين
ڪري وٺ ڪامت وي اڏندي پوايندي
موٽي نه ايندين هو هو اهڙي همت لي.

سلوڪ ٢

مٺن سان سماج ڪر مک سان رام ڏياه
ڀڳور جي ٻه رهڻي مان ڪڍي، ڀڪتي جي مڪتي پاه
اٿي سانگ رچاه. نه خوش هوندين خانو ڇوڙي.
ستسنگ ڪرڻ، وید شاستر ۽ گرباڻي پاڌ ڪرڻ، ٻا
ڪان ٻاڻ اچارڻ، سڀ لي ماڻ ۽ هڪ ڀڳتي آهي.
ڪنهن ٻراهمڻ پڇيو، ”سوامي! جگياسو ڇا کي چئبو
آهي؟“ ڀڳت صاحب چيو:-

جگياسو جاڻجي جنهن کي هوءِ اداس
وواڪ ويراڳ، نيم گيا داس ڪاٽي موه کي ڦاس.

”پيارا! جگياسو اهو آهي جو ڪنول جي گل وانگر
پاڻيءَ ۾ رهي به اُن جي ڇهاءَ کان مٿي هجي. هو دنيا
جا سڀ ڪم نرلیپ وانگر ڪري ٿو. جو گرهست ۾
اداسي رهي، اٿيءَ لي شڪر ڪري، من اندران کي
جيتي، صبر، جاڳرت ۽ ايڪانت. اهي چارئي گڻ جگياسوءَ
۾ آهن. دک ۾ هاءِ هاءِ نٿو ڪري ۽ سک ۾ اهنڪار
نٿو ڪري.

هڪ ڏينهن پڪس ڪنوو رام جن کي ٻراهمڻ سان
ونڊي گيان-گوشٽ ڪيو ۽ هڪ ٻرش عرض ڪيو ته
"سائين! ٻُڪتي ڇا کي چئبو آهي؟ مهرباني ڪري اهو
اسان کي ٻڌايو."

پڪس ڪنوو رام چيو ته "ڀائي! شاسترن ۾ مهاتمائن
ٻُڪتي ٩ قسمن جي چئي آهي، پر خاص طرح ٻه پرڪارن
جي ڳڻتي وڃي ٿي. هڪ "پراڻايام" ۽ ٻي "واشنايام".
پراڻايام کي هٺ مارگ چئبو آهي ۽ واشنايام کي سهڄ
مارگ چئبو آهي. پراڻايام معنيٰ پراڻن کي روڪڻ ۽ سرير
کي سختيون ڏيڻي، ان تسبيع ڏيڻ، آسڻ ساڌڻ، اهو
ڪم جوڳين جو آهي. اها ٻُڪتي ڪرڻ تمام ڪٺن آهي.
ڪيترا ماڻهو ان ۾ بيمار ٿي پوندا آهن. اهڙي ٻُڪتيءَ
۾ دک گهڻو ۽ سک ٿورو آهي.

واشنايام جي معنيٰ آهي ڏاڍي ڏاري وشش. واسنائن
۽ اڇائن کي روڪڻ، سرير کي تڪليف ڏيڻ کان سواءِ نام
جپڻ. ساڳيءَ طرح ٻُڪتي به ٻن قسمن جي آهي. هڪ
سوکم ٻُڪتي ۽ ٻي استول ٻُڪتي. استول ٻُڪتي به گهڻن
پرڪارن جي آهي. جيئن ته:-

مک سان رام رام جپڻ، پرڪار ڪرڻ، شاسترن ۽
ارٿن، الڪن مطلب ۽ دکين جي سيوا ڪرڻ، اُڪاڙن کي
پڪڙڻ، ٻکين کي کارائڻ، سادو سنت ۽ آئي ويل مهمان
جو آدرسٽڪار ۽ خدمت ڪرڻ به هڪ خاص ٻُڪتي ليکي
وڃي ٿي.

اهي مٿيان گڻ جنهن ۾ موجود هجن، اهوئي ماڻهون سڀس آهي.

سوامي جن ۾ اِهي سڀئي ا، چيو آهي ته :-

ڪنهنکي گهٽ نہ ڄاڻ جي پاڻئين پاو پنهنجو
مِلي ساڌ سنگت سان پنهنجو ڀاڳ سڄاڻ
ڇو ٿئين گمراه دنيا سندي رچ لي

١- خلقت جا خاوند جي - سا مؤنڪان موچاري
سيڪهن ۾ سو وسي - جنهن صورت سدواري
ڪاڻ ذلي سي ڪانهين - ڪا خالي پاڻاري
اسرو ازاري آءَ اسحاق سڀني ڪان اڳڙو

٢- ڪبير هم سب لي اوي - هم لج پلو سب ڪوه
جن السا ڪر مانيا - ميت همارا سوءِ.

ڪنهنجي برائي نہ ڪجي
ڪنهنجي بہ نندا نہ ڪجي

ڪرن نہ سڌي ڪاهو ڪي نندا
سب لي جاني آس ڪو مدا

مک سان رام جپيندو ڪر، هٿن سان ڪاج ڪندو ڪر، ڪنهنجو برو نہ چاهہ، اين جي پلائي ڪندين نہ ڪنهنجي من کي شانتي ملندي، سڀس مارڳ تي هلو، جو تہ هيءَ امولڪ مانک-جونا ڏاڍيءَ مشڪلات سان ملي آهي. ڪنهن ڪري غافل نہ ٿيءَ اِهڙا، متان وڃائين پنهنجي پاڳ کي.

ارٿ:- ”ساڌو (سنت) اهڙا سڌائي ڌاڻي ڌڪي
ڳالهه آهي. هن کي پنهنجو آپو تمام گهرڻو آهي، هنکي
جڳ ۾ اوتار جي ڏار ۾ هلڻو آهي.“
ٻئي هنڌ ائين چيو آهي:-

١- ٿلهي مرڻ قبول ڪر - جيوڻ جي لالچ آس
هوءِ سيوڪن جي واڻ ڪا - اب آئو هماري پاس

٢- مرڻ مرڻ هرڪو چوي - مرڻ نه جاڻي ڪوءِ
ايڪ وار ايسا مري - ڦير نه مرڻا هوءِ

٣- ڪبيرا جس مرڻ سي جڳ ڊري - ميري من آنند
مرڻي ڪي هي پائيئي - پورن پرم آنند.

اهڙيءَ طرح جي ڪير سنت ٿيڻ چاهي ته اول هو
پنهنجو پاڻ ماري. يعني آپو وساري، مرڻ جو ڀئو وڃي.
سنا ۽ پالڻ جا ڪم ڪري، گروءَ جي آگيا انوسار هلي،
اهڙي سنت آهي. جيئن ته:-

ستوڪي ڪهڙي سنت لڇڻ جي پڪراس
جوڳي لکڻ ليلاري. اُر ڪمال، ڊيو ڏاري هوءِ
سيل سکو سنتوک. صبر. سمدرشي. شانتي وان-
ستيه جڳت سنتوکي داني. اپڪاري هوءِ
وويڪ وئراڳ. آتم گيان ابياس ۽
لس دن سادوان ترا هڪاري هوءِ
اچاهل. اليپ. اچل. سمدرسي
اروِل ڪهڙي داس ديساوان
سروپ سڪ ڪاري هوءِ.

ڪري سر مرهڻ ڪين جهمي مري
ڏکن جي ساگر مان او سولي تري
جئي وار ڇتائي رکجو دل ۾ ڌري
ڪهر ڪنوررام ڪنوررام.

ڀڳت ڪنوررام جو اُپديش

ڀڳت ڪنوررام سادگيءَ جو اوتار هو. هُو گهڻو ڪري ڏاڍي ٻاهر لباس سادو لباس پهريندو هو. اڇي ڪاڏيءَ جو پهراڻ، پاڙهيءَ ڪنار سان ڌوتي ۽ اڇي ڪاڏيءَ جي ٽوپي. ڀڳت مهل انگرکو (گهاگهرو) اڇو ڪاڏيءَ جو، پٽناڻي پڳڙي زعفراني رنگ جي داڻ داڻ ڇهرولي واري. ڪن ۾ ڪنڊل ۽ پيرن ۾ گهنگهرو پائيندو هو. صورت ڪڻڪ رنگي، قد ٻٺو، اکين ۾ خمار ۽ آواز ۾ مٺاج هوندو هوس. سادگيءَ جي ساري ۾ چوندو هو ته انسان سادو سودو ٿي هلندو ته وچار اُتم ايندس. وڪار گهٽ گهٽبندس، همت ايمان ۾ ايندس ۽ اٽڪ سگهندو.

سنت ڪنوررام چوندو هو:-

ڏسي ڇڏائن ڪا ڪرم، سادو جن سک کي
حڪمت سان جوڙي ڪري تا انتر مک لالن
آڌيا ڪوٽ جمر جي، سـن مون مثال
سامي لکائن، آتم پسـد اکين سان.

، صاحب جن جتي ۾ هراڪيرن لاءِ ويندا هئا ته ٿهو آتم گيان سمجهڻ لاءِ ڪانئن کي سوال پڇندا ، جا جواب ڏيئي، هو سڀني سمجها ڇا سمجهندا هئا.

سنڌ ڏورمتيءَ کي، جڏهن سنڌ ڌارواڪ ٻاٻارجي
جي شهر ڀيٽي لڏهن هره امرش لي واٽي هٽي ۽ هاڻ
جڏهن ورلو سنت جي سرار جو درشن ڪرائين ۽ ٻيهل
لي اهڙو رنائين ۽ ورلاپ ڪرائين، جو سنڌي جي اکين
مان زار زار پاڻي وهڻ لڳو. ڄڻ ته ڳري پاڻي اي لي وڃاءِ
آخر سنڌ اوڏي شمشان ڀوميءَ لاءِ کڻي اڪتا ۽ سنت
سترامداس صاحب جي ڏاوري ونت کڻي آيا جتي سنت
سترامداس جي ڊرمتيءَ ۽ ٻارن ۽ درشن ڪري، خوب
راڻو شهر جي ارڪما ڏنهي، شمشان ڀوميءَ ۾ اچي پهتا.
جتي پاڻي ڪرتاوار ۽ پاڻي سترامداس صاحبن جون سماڌيون
هيون، اتي چنڊن جي ڪاٺين جي چکيا ٺاهي، اگني
سنسڪار ڪيائون. ڪئين ڪين جا ماڻهو ڀڳت
ڪنور رام صاحب جي آخري درشن لاءِ اچي ڪٺا ٿيا
هئا ۽ دل ئي دل ۾ روئي رهيا هئا.

ٽي ڏينهن پڇاڻ ميڙي، انهن مان ڀيچ ڏوري
صاحب ۾ سماڌيءَ لاءِ رکيائون ۽ باقي ٻيا هردوار ۾
جل-پروان ڪيائون. ڪريا ڪرم جو سمورو ڪاريه سنت
سچر پاڻي پيسورام ڪيو.

پاڻي ڪنور رام صاحب جو سرير، جيتري نه سدائين
پرڪار لاءِ ڪم آيو هو، ته مرلدي وقت ۾ هندو جاتيءَ
جي اُنتيءَ ۽ ڀلائي لاءِ ڪم آيو، جيئن سري گرو تيغ
بهادر شهادت جو جام پيتو، تيئن ڀڳت ڪنور رام ۽
شهيد ٿي، امر ٿي ويا.

پڪڙڻ لاءِ چيو ويو ته هُو اهان واڳ ۾ لڳي ويا. ڊاڪٽرن
ڏاڍين ڏيان تي ڪوڙ ڏنائون. ڊاڪٽر ۽ مسلمان هو،
ان ۽ جھڙپ ٿوڙي ملم ٿيٽي ڪري چيو ته ”هنڪان وڌيڪ
علاج مون وٽ ڪرڻ لي سگهندو، اوهين سڌا سکر وڃي
علاج ڪرايو، ڀڳت جي ڪا ڳالهه ڪرڻهي.“

ماڻهن ڊوڙي سکر، روهڙي ۽ رهڙڪيءَ ۾ هن حادثي
جي ٻاري ۾ تارون موڪليون. گاڏي جڏهن سانگڙهي
اسٽيشن تان هلي، آرائين روڊ اسٽيشن تي پهتي تڏهن
ٻاني ڪنورام جي نبض ٻيهجي وئي ۽ سندن پراڻ-
پکيئڙو اڏامي سگهڪندو، جولي حوض ۾ سمائجي ويو. ان
وقت سندن منهن تي ايشوري حرف چمڪي رهي هئي
۽ چپن تي هلڪي مشڪ موجود هئي. گاڏي جڏهن سکر
اسٽيشن تي پهتي تڏهن هزارن جي تعداد ۾ ماڻهن جي
ڀيڙ حاضر هئي. جڏهن ماڻهن کي خبر پئي ته سنت
ڪنورام صاحب سرڳواس ٿي ويو تڏهن ماڻهن ۾ شوڪ
جي لهر ڊوڙي وئي. ماڻهن پنهنجا منهن اگهاڙا ڪري
ڇڏيا. ماتم ٻرپا ٿي ويو. هُو اهڙو ته زور سان روئڻ لڳا
جو آسمان ڏرڻ لڳو. انهيءَ وقت سڄي سنڌ جي
ڪنڊ ڪڙڇ ۾ هن جي ولڪسٽ ڏام سڌارڻ جي ڏک
ڀري خبر موڪلي وئي. سڄيءَ سنڌ هڙتال ڪئي.
بمبئي، ڪلڪتي، مدراس ۽ ٻين هنڌن، والاس ۾ رهندڙ
ن ۽ شوڪ وچان هڙتال ڪئي. سندن مرڪ سرار
اسپتال ۾ آندو ويو، جتي سول سرجن چڪاس

ان ڏينهن پڪس صاحب جو منهن چمڪي رهيو هو، هن
جي منهن تي وڏو تيج هو. گاڏي اچڻ ۾ اڃان چڪر
وانگر جيترا سنڌي ڇٽ جهڙي ڇوري جو درشن ڪندي
رهي. گاڏي آئي، پڪس صاحب منهنجي سميت سوار
ٿيو ۽ جيترا "سنڌي ڪندورام جي جئه" جي نعرن سان
ڪانئن موڪلائي ڪئي. وچ وچ جي اسٽيشنن تي هن
جي منهنجي جا سالي جدا ٿيندا ويا. لاڙڪاڻي اسٽيشن
تي، هن جي گروڻو سنڌي سترامداس جي ناليءَ شري
ڪرشنداس جيءَ ڪانئن وڇڙڻ جي آگيا گهري. اسر پڪس
صاحب جو ڪيس موڪل ڪرڻ ڏني، الٽو گاڏيءَ چڙهڻ
کان اڳ هن سان گڏ واهي پوڄن ڪيائون. اڄ ڏينهن
تائين پاڻي ڪندورام، شري ڪرشنداس سان گڏ واهي
پوڄن ڪرڻ ڪيو هو، ڇو جو سنڌي ٻڌي، سوامي
سترامداس جي ڪنيا جي شاديءَ وقت ڪندوار ماڻ ٻڌي
سڀ ساٿ سڳن ڪيا هئا. اڄ ان ٻڌن کي ٻه هفتن
اوڙي چڙيو، ڳالهين ڪندي شري ڪرشنداس سکر ۾ لهڻ
جي آگيا گهري. سنڌي ڪندورام جواب ڏنس ته "جڏهن
سکر پهچنداسين ان ڏينهن ڏاڍو ونندو" الڪاپوه هو ڏيان ۾ مگن
ٿي ويا. جڏهن گاڏي رڪ اسٽيشن تي آئي ۽ سکر جي
لاءِ بدلائڻ جو وقت آيو، انهن هن جي سماڌي ٽٽي.
رڪ اسٽيشن تي گاڏي بدلائڻ لاءِ، ڀائي ڪندورام
جڏهن کي پليٽفارم تي لٿو، تڏهن تي ٻه مسلمان بندوقن
سان سامهون آيا ۽ اچي ڪانئن ناڻو نيشان بڻايائون.

ديو رشي نارد خود عرش تان لهي فرش تي جنتا کي ڀڳتيءَ جو ساڪيات درشن ڪرائي رهيو هجي. اڄ چوڏون ڏينهن هو، جنتا سان موڪلاڻيءَ جو وقت اچي ويو. ڀڳت صاحب آڳي کان ٻاهر ئي وارو سڏ ٻڌ ڪوهي "مارو" راڳڻي آلاپيندي روئي ڏنائون، هن سان گڏ جنتا به ان سڏ تي ڇپ چاپ روئي رهي هئي. نظارو ڏاڍو دل ڀڃائيندڙ هو. آخر ۾ ماڻهن کان جدا ٿي دادوءَ جي لاءِ روانا ٿيا. دادو اسٽيشن تي ماڻهن جي اپار ڀيڙ ڀڳت صاحب جو اتساهه-ڀاءُ سان سواگت ڪيو.

جڏهن سنسڪار وڌيءَ سان پورو ٿيو. اوري وقت کان پوءِ ڀڳت صاحب کي ٻاگهاڻ وڃڻ جو خيال ٿيو، جنهن ڏونگرڻ لاءِ هڪ شيواڌاري هن سان گڏ هو. ڏاڪڻ تان لهندي وقت سندن وات مان اوچتو ئي اوچتو هيءَ وچن نڪري ويا، "هاڻي هراڪيڙن جو وقت به پورو ٿيڻ تي اچي پهتو آهي ۽ اسانجي وڃڻ جو وقت به اچي ويجهو ٿيو آهي." شيواڌاريءَ حيرت وچان جڏهن ڪانئن ان بابت پڇيو تڏهن هن ڳالهه کي بدلائي ڇڏيو.

رات جي وقت هراڪيڙن جي ڏاڍي ڌم مچي. ڪجهه ماڻهن "مارو" راڳڻيءَ جي لاءِ وينتي ڪئي پر ڀڳت ڪنورورام اهو چئي ٽاري ڇڏيو ته "هن شڀ موقعي تي مارو ڳائڻ ٺيڪ ڪونهي." پر ٻاره هراڪيڙن ڪندي ڪندي ايترو ته مڃڻ تي ويا جو مٿي چيل ڳالهه ڀاڄي ويا ۽ سڏ ٻڌ ڀلائي "مارو" ڳائڻ لڳا. وچـر ڪنهجي

سکر ۾ گهڻو آيو ته ڪجهه هندو غنڊن ملي ڪري هن
کي خوب مار ڏني. جڏهن اها خبر سنڌ جي ڳوٺن ۾
ڦهلي ته واپارين ڀڳتاڻن هندن جو جيئڻ ئي مشڪل ٿي
ويو. هوڏانهن ڀرچونڊي جي پير وٽ ڳجها هٿيار ٺهڻ لڳا
۽ فيصلو ڪيو ويو ته هندن جي پير (سنت ڪنور رام)
کي ماري، ڀرچونڊي پير جي پٽ جي مار جو بدلو وٺجي.
جڏهن هندن کي انهيءَ فيصلي جي خبر پيئي، ته
هنن ۾ ڏپ ڦهلجي ويو. هوڏانهن ڀڳتن سنت ڪنور رام
جي بچاءَ لاءِ سنڌ سرڪار کان بندوق جو پروانو وٺڻ جو
فيصلو ڪيو. ڀڳت ڪنور رام کي جڏهن اُن جو پتو پيو
تڏهن هن بندوق وٺڻ کان صفا انڪار ڪري ڇڏيو ۽
چيو ته ”مون هڪ پير جي اکڙي ۾ ڪنڌن ٻاڻ وٽ
پنهنجي بچاءَ لاءِ ته رکي آهي سو بندوق ڪيئن رکندس.
اها ڳالهه اسان ساڌن کي نٿي سونهين.“
آخر تمام گهڻي سمجهاڻي تي هن جي لاءِ بندوق جو
پروانو ورتو ويو. ليڪن پوءِ ڀڳت ڪنور رام صاحب جن
جيڏانهن به ويندا هئا ته هن سان گڏ ٻه بندوق-ڌاري
شيرڪ هوندا هئا.
ڪجهه ڏينهن گذرڻ کان پوءِ مالجهند ناڻي ڳوٺ ۾
هرڪيشن جي لاءِ مهنت گوبند داس ۽ ڌاروداس صاحب
جي ورسيءَ تي ڀڳت صاحب کي وڃڻو هو. ١١ تاريخ
ڪارتڪ سنبت ١٩٩٦ ڀرپاسي جو امرت ويلي هن اُتي
... لڳائي. انڪانپوءِ پنهنجي گروديو جي سماڌي

پڪيم صاحب ايڪلاس واس گرهڻ ڪيو. ان اڪيلائيءَ
جي وقت هُو ٻهڪجي ڪوٺڙيءَ جو دروازو بند رکندا هئا.
هن جي شيرا ڏول لاءِ ڪو نه ڪو شواڪاري هن جي
ڪوٺڙيءَ جي ٻاهران ويٺو هوندو هو. هڪ ڏينهن جي
ڳالهه آهي ته چڪ پرڪڻ ڳرس جو رهواسي ٻالي گارومل
ڪوٺڙيءَ جي ٻاهران ويٺو هو. دروازو اندران بند هو،
سانجهيءَ جو وقت هو. ان وقت ٻالي گارومل اندران ان
ماڻهن جي ڳالهائڻ جو آواز ٻڌو. ٻالي گارومل حيران ٿي
ويو ته هن جي ساٿوءَ لسـ ڪمري اندر ڪير آ. ڪوٺ
وارا هُو ٻهڪجي حيرانيءَ کي دور ڪرڻ لاءِ دروازي تي
ڪن رکي آواز ٻڌڻ لڳو. اهو غيبي آواز چئي رهيو هو
"هيمتر لوهالجي سوسو لياڪڻ جو وقت اچي ويو آهي،
هندو جاتيءَ جي حالت ڏکي آهي ۽ ڏينهون ڏينهن وڃي
پئي وڌيڪ خراب ٿيندي، لهڪڪري سوپرهءَ جي اڇا
آهي ته ان جي سڌاري لاءِ ٻليدان ڪيو وڃي ۽ اوهان
کان وڌيڪ ڪو اهو سڌسدر ٻليدان ڪرڻ لاءِ سگهندو.
ڏهالنڪي ٻليدان ڪرڻ لاءِ اٿندو، ڇو جو ٻرڀوءَ جي اڇا
اهائي آهي." پڪيم صاحب جواب ڏنو ته "جيڪڏهن
مهوجي سواميءَ جي اهائي اڇا آهي ته مان هميشه تيار
آهيان." وري اهو ئي غيبي آواز آيو ته "ان ۾ اڃا هڪ
سال دير آهي."

ان کانپوءِ پڪيم صاحب جي تندرستي آهستي آهستي
ڪرندي وئي ۽ وري سنڌ جي ڪيترن ئي ڳوٺن ۾ وڃي

صاحب کي ياد ڪرڻ ۽ ڪڏهن ڪڏهن سوکي ڪندا.
ٻاڻ ۽ ارام سان اکيون ٻوري، درياه شاه جو هيڏوڻ
ٻُجهڻ چوڻ لڳا:-

"امر هاٿي جيڪڻ پاڻيهن اهڙي تار"

۱- لڳي لنک سڄاڻيج ٻهڄو
ٻهڄي عيين ڏي ۽ تهار.

۲- مڻ آلاس ليري شرٽي آبو
ٻاڏهن ٻڪڙي اڌار.

۳- ٻرهاڏڪ سب اُستس ڪرهڻ
شيش ۽ ٻاوي ٻار.

۴- سڄدانند امر اڳهنا لٿي
آ ٻ-ڙ لمري دوار.

۵- لڪر هرباش ڪي ٻي آس ۽ ڪالي
ٻرٻو چرڻ چمه ڏار.

پگهوان جي مهرباني سان طوفان جهڪو ٿيو ۽ آرساهه
۽ ٻند ٿي ويئي. درياه شاه ٻڄڻ ٻڌي شانس ٿيو ۽ ٻيڙي
سک سان اچي ڪناري لڳي.

[۲] هڪ دفعي گهرنڪي ۾ پگهه صاحب هرڪيرڻ
ڪري رهيا هئا. امبرس رواي پاڻي ڀاڻي رهيا هئا ۽
هڪڙو ٻائي وشنداس نالي مڇاري، اچڻ ڪوڙن سان آئي
وٺو هو، جهڻهڪي ٻرسان هڪ ماڻي وٺي هئي جهمکي

(ٻڙهو، شري امر لال صاحب جي جنم ساکي - ٻيتا ۲۵-۱)

شيوا ٽهل ڪرڻ لڳو. ڀڳت ڪنور رام کي هن تي دِيا
اچي وئي ۽ غتمي اطرن سان هن ڏاڍيون اهاريائين. ڪمال
تي واهه، جو اهو شخص ٻاٻا کي هڪدم لهڪ، محسوس
ڪرڻ لڳو ۽ خوش ٿي گهر ڏانهن واهي ٿيو. جلد ئي
کيس اولاد به پيدا ٿيو.

ستت ڪنور رام کي جڏهن ڪو به نسر يا ناري ايران
پوڻ جي ڪوشش ڪندو هو ته اُن جي پيران اوڻ ڪان
اڳـــ، ڀڳت صاحب جن ٻاٻا تي ستدن پيرن تي هٿ
رکي وٺندا هئا ۽ ڪڏهن ڪڏهن چٺي ڇپائي لکندا هئا ته
ائين لکندا هئا، ”رام رام هواهو، غلام ڪنور جي واچڻي،
دِيا ڪريا ڪرڻي.“ ان مان پڌرو آ ته اهو ستدن شش هجي.

هڪ ڏينهن ڪنهن پريمي عرض ڪيو ته ”سائين!
وڏن کي ڀلي ائين لکو، پر اسين جو اوهان جا داس
آهيون تن ڏانهن به ائين لکڻ اچو ٿا.“ تنهن تي ڀڳت
صاحب جواب ڏنو:-

سيڪو لوان آڪر - پر ڪر لوان نه ڪره
ڏر اسارلو ترليئي - اوان سو ڳـڙرا هوه.

سلوڪ جو ارٿ آهي ته:-

”هرڪو ٻاٻا کي لو اوان. يعني پنهنجي وڏائي لو
ڪري. پر کي لمٽ سان هڙ اهرو (ڳڙرو) تي ٻوي لو
يعني ته نه لمدڙ هاڪو تي ٻوي لو. جهڪنڌهن ٽارڙي
لوزي ڏسندا ته جهڪو ٻـو امي لو سوئي وڏاڪ
آهي.“

لکيتي عبدالرحمان چيو ته "اسان ڏيتي صاحب جي
آڏر موجب هم هٽائيندا سين، اوهين وڃي انکي چئو،"
ڀائي ڪنوررام چيو، "اسان لکهڻي ڏيتيءَ کي چئون ا
لکهڪان چونه. ڀهڻي ڏيتيءَ (ايشور) کي چئون، جو
اوڪان لکيو ا. ڀنارائي ۽ لڏ ه مڙارائي." ڀائي ڪنور رام
جي وائان اهي لفظ اڪتا لي مس ته اچي زوردار واچوڙو
لڳو، نکيو ته لڳي سگهيا، ڏيتيءَ ا. مڙل ڦيرائي، لکيو
جيڪي آيا هٿا سي واپس موٽايا ويا. اُلي جيڪي
گهوڙا زميندارن، ميدارن وغيره جا ابا هٿا لن جي لڏ
عبدالرحمان موڙي يا مڙارائي.

[٥] هڪ دفعي ڀائي ڪنور رام ٽئون ڪرڻ جو سڌن
ڳوٺ کان الڪل ميل ڀڌ لي آهي، اُتي ويا ته سڌن
برادريءَ جو هڪڙو شاهوڪار شيوارام ائي سخت بيمار
هو. ان جي سخت حالت ڏسي، سڌس استريءَ ڏرم
ڪرائڻ جو خيال ڪيو. ڀائي ڪنور رام چيس، "اڄ
گيارس جو ڏينهن آهي. ڏان گيارس ڏينهن ا. ليندو آهي.
لهون ڪري سڀاڻي ڏان ڪرائجو." ڏان ڪرائڻ موهل
ڪيو ويو. اوچتو رائجو ١٠ لڳي شيوارام چالاڻو ڪيو.
ڪٽنبين، مٽن مائٽن ۽ ڀاڙي اوڙي ۾ چوڻو اچي متو ته
شاهوڪاريءَ هوندي ا. السعوبلي لي شيوارام کي ڏرم
نه ته ڪرائو ويو ڀڳت ڪنور رام واچار ڪيو ته مانيءَ
اسالجو چيو ميچي، ڪالهه ڏرم نه ڪرائڻ ڪرائڻ ۽ هي
ر متو آهي، ان جو حقيقي اپائيندڙ ته مان لي

پٺي ڳايائون. هزارن جي تعداد ۾ ماڻهو سندن پٺيان لڳي
رهيا هئا. انهي هڪ مسلمان مائيءَ عرض ڪيو ته فقير
سائين مونکي سنگ ڪونه آهي. منهنجي پٽ کي ٻارهن
سنگ ڪالسواءِ ڪونه ٿي ملي. مسلمانن ۾ اڪثر سنگ
جي ڏي وٺ ٿيندي آهي. ڀڳت صاحب چيو، "مائي!
تنهنجي پٽ جي شادي سنگ ڏيڻ ڪالسواءِ ٿي ويندي."

پٺي دفعي جڏهن ڀڳت صاحب ڪنهن شهر ۾ آيو
ته اها مسلمان مائي پنهنجي تنهن سمڌ ڀڳت صاحب
وٽ آئي ۽ عرض ڪيائين ته "ڀڳت صاحب! هي سڀ
اوهانجي دعا جو ڪرشمو آهي. منهنجي پٽ جي شادي
ٿي وئي ۽ پٽ ٻه ڄاوا اٿس. هيئنر مان انهن ۽ اوتي
کي وٺي آئي آهيان اوهانجي آسيس وٺڻ لاءِ." ڀڳت
صاحب کين آسيس ڪئي.

[۴] هڪ دفعي ٻٽاڻيءَ جي ڳوٺ ۾ هوا ڪيرتن
ٿيندي، ڀائي آڏو رام چمسارام پٽ ملڻ جو سوال ڪيو.
ڀائي ڪنور رام سندس عرض اوتائي چيو، "توکي هڪ
پٽ ٿيندو." ۽ هيٺيون سلوڪ چيائون:-

دوله، سندي در تي- اچي ڇهارن جو ٻاچ
ويٺو آهين ته سڏي ڏي- سمهو آهين ته جاڳ
ڏي سنگت کي لاءِ- جي سوالي تنهنجي در جا

ڀائي آڏورام کي اوري ڏهين مهني پٽ ڄائو. پنهنجي
ٻالهوءَ پٽ کي وٺي رهڙڪيءَ ۾ ڀڳت صاحب وٽ
آيو، پٽ جو نالو عرو رکيائون. ڀڳت صاحب

ٻاٻي ڪنور ۽ چيائين، ”اوهين ٻئي عاشق آهيو ۽ سچا ٿو
۾ عاشقن کي.“

ڏال فقير وٽ وري ڀڳت صاحب اوچيگن جو پرساد
کڻي وارو. اُلي ائين شهزادن سان گڏ وڃي ويٺو. ان
وقت ڀڳت صاحب کي ٻڍي، چوڻ جو اشارو ڪيائون.
سنت ڪنور رام هڪ سلوڪ چيو. ڏال فقير کي ڪاوڙ
آئي ۽ ٻين هڪ ڇماٽ ٻاٻي ڪنور رام کي هڻي ڪڍي
۽ چيو ته ”اسانجي مڙهن ۾ گهوڙگهاٽ ٿا وڃن ۽ ٽون وڏي
هي ڳالهين ٿو ڪرين.“ سنت ستراماداس صاحب، ڀڳت
ڪنور رام کي چيو هو ته ”بابا! فقير صاحب جن جي انڌ
۾ الحمد شبد جو آواز اچڻ لڳي ٿو ٿيو وڃي. سو الهه
کي ٻي ساهوارن آواز نه گهرجي.“ ڀڳت ڪنور رام صاحب
اهو راز سمجهي، شانت رهيو. وري ٻاٻي رامداس، فقير
صاحب کي هٿ ٻڌي عرض ڪيو ته ”ٻلي لهراوم.“
ته فقير صاحب ڪيس ٻاڦ کي ڌڪ هڻي چيو، ”تنهنجي
ٻلي کي ٻاه لڳي.“

سنت ستراماداس، ٻالي رامداس کي سمجهايو ته فقير
صاحب ته دعا ڪئي آهي ته تنهنجي ڪوٺيءَ مٿان رواج
ٻٽ سڙي وڃي. اهي آهن سنتن ۽ درويشن جا ٽوٽا
ٽيهڪري ٻاهران لفظن کي نه ڏسي، انهنجي اندروني
مطلب کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي.

[1] هڪ دفعي ڀڳت صاحب جن ڪشمور شهر
تنهنجي خود مستيءَ ۾ اچا هئا. ٽي اڪيون ٻوري ٻيٺ

٣- مهربانيون جڏهن ڪڏهن ڏهڪڻ سوالين ڪيتڪي
ڌڻي ”ڏڪار“ ۾ سدا احسان ڌڻيءَ جا اڻ ڳڻيا.

سچل سرمست جو چوڻ آهي :-
لڱڙا لماڻي ڏا، جيڏان ڪيڏان پالڻا.
١- ميري آهيان مندي آهيان، بيشڪ بندي آهيان
ٻڪين منهنجا ٻولڻا، منهنجا عيب نه ڦولڻا.
٢- ٻئي هان ٻهاري، لڳي آهيان لاري
جوڳي ٿال جالڻا، ڦل اهين آوڻا.
٣- ٻاڙ ”سچل“ تون لتڙي ڪمالي
گهرلگهت ڪرلڻا، ڀا، ڀا، ٻولڻا. لڱڙا لماڻي ڏا ...

ڏاڙهان راند جو ١٢ بجي جا آيل ڀڳت صاحب وٽ ٥ بجي صبوح تائين ويٺا هئا، ۽ ڀڳت صاحب کان پيران پٺي موڪلائي، هليا ويا. چون ٿا ته ان کان پوءِ ڪو به ڏاڙهان جوراڻ ڳوٺ ۾ ڪونه آيو.

سنتن جا کيل

هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته ڀڳالي ڪنور رام جن هن خيرپور ميرس ۾ ويا ته اتي ڏاڏل فقير ۽ صادق ۾ جو ديدار ڪرڻ ويا. صادق فقير وٽ سنڌن مرضي رجب ٻنگ جو پرساد ڪٽي ويا هئا ۽ وڃي پٺا اوڪ ولام ڪري وائي رهيا. صادق فقير کي اوچتو جوش ايو ۽ اتي ٿلر ته ڪاوڙ ڪيائون جو سڀ ويٺل ماڻهو (سواءِ ڀڳت ڪنور رام جي) ڀڄي ويا. جڏهن صادق فقير جذبو ڪروڌ شانت ٿيو تڏهن ڀڳت صاحب کي ڀاڪر

سون ۽ روڪڙ ڪڍي ٻاهر ڪريو.“

ڀائي ڪنور رام ڪنجين جو ڇڳو هٿ ۾ جهلي چيو، ”سردار! هي ڪنجيون سڀني ٻورڻ جي گهرن جون آهن. ڏٺي ۽ اسان کان ڏکو ڪرائيندو. توهان اسان وٽ مهمان ٿي آيا آهيو. مهمان خدا جو روپ آهي. هلي اسانجي مهماني قبول ڪريو. ڪجهه ٻيون-ٻاڪ نه ٻڌو، ٻيو جيڪي توهانکي گهرجي سو کڻجو.“

ڌاڙيلن جي سردار جو ويراڳ جاڳي اٿيو. پنهنجو پاڻ کي ڇوٽڻ لڳو، ”حيف آهي اسانکي. هو اسانکي خدا ڪري ٿا سمجهن ۽ اسين هنن کي ڦرون!“ يڪدم گهوڙي تان لهي، ڀڳت ڪنور رام کي پيرن پئي ڇوٽڻ لڳو ۽ ”اي درويش! خدا جا نور، اسانکي بخش. اسين ڏوهاري آهيون.“ ڀڳت ڪنور رام کيس ٻاڪر پائي، سڀني کي پنهنجي گهر وٺي آيو ۽ سڪ ۽ پيار سان سندن مهمان-نوازي ڪئي. کين نصيحت آميز ٻيت ٻڌايو. جنهنجي مطلب جا ٻه ٻيت هيٺ ڏجن ٿا:-

شري هرنداج ”دکايل“ جو.

عيب سون منجهه اڻ ڳڻيا - ڪهڙا ڳڻي ڳڻا؟
پنهنجي اعمالن ڪري - اڄ حال بد منهنجا ٿيا.

١- راه حق واري ڇڏي گمراه ٿي در در رليس
تنهنجا سڏ منهنجن ڪنن کي ٻيو نه، هرگز وٺيا.

٢- شاه ساڃهه ڇڏي، بازي ٻڌيان حيران ٿيس
جهول ۾ ڪڄ ڪوڏيون کڻي، سچ جا ڇڏي موتي مٺيا.

پوليس کي اطلاع ڏئي آئي. ڏاڙو ڏوڪڙ سڀ تيار رکجو.
سڄي ڳوٺ ۾ ترٿلو مچي ويو. ڀائي ڪنوررام کين آئت
ڏني ته گهٻرايو نه، سائين سوالي ڪندو. ٻاڇ وٽ ٻوڙ ڀاڄ
تيار ڪرائي رکيائين ۽ سڀني گهرن جي ڪٻاٽن جون
ڪنجيون ولي هٿ ۾ رکيائين. ڳوٺ جا پنج ڇهه پنج
۾ ساڻ ڪيائين. ٻاهر ڏاڙيلن جي اچڻ وقت هو وڏي
آبرو ڳوٺ جي لکهه وٽ. ڏاڙيلن جو اڳواڻ ڏاڍو ته ڪين
ڪجهه. ٿيو ته شايد وائيا، هٿيار ڪٽي مقابلي لاءِ آيا
آهن. پر دل ۾ ڏڍي جڏهن اڳتي وڏي ڏٺائون ته سڀ ٻيا
هٿيارن جي بنا هئا ۽ اڳيان بيٺو هو سمع ڪنوررام.
هي وڏي ڳوٺ جي پهچڻ وٽ آيا ته ڀائي ڪنوررام
وڏي سڌن آدرڀاءُ ڪري چيو، "ڀلي آيا. جيءُ آيا.
اسانجي ڳوٺ جا وڏا ڀاڳ آهن جو توهين آيا آهيو."
ڏاڙيلن جو سردار وائڙو ٿي ويو. هو دل ۾ سوچڻ لڳو
ته "هي ماڻهو آهن يا مسخرا. ٻيا اسانجو نالو ٻڌي گهرن
۾ دروازا بند ڪري ويهي رهن ٿا ۽ هي چوي ٿو ته ڀلي
آيا اسانجا وڏا ڀاڳ آهن!" اتي ۾ ڀائي ڪنوررام
هٿ جوڙي چيو، "هلو، ٻوڙ ڀاڄ توهان لاءِ تيار ڪرايو
آهي، اسان غريبن جي مهماني قبول ڪريو. پوءِ-پڇاڻ
ٻڌو، اوهه جيڪي توهانکي گهرجي سو کڻي وڃجو."
سردار من ۾ سمجهيو ته ڪا هوشياري ٿا هلن سو چيائين
ته "واڻيا! اها چالاڪي اهن سان هل. اسانکي اڪيلائي
نه چاهين ۽ اسان ايڏي ڀڄ وارا ڪونه آهيون. اڪدم

هنن جو اُن-جل ۽ ڪري ورتائيندس." ڀڳتن جي ڀلي
ڏيارڻ لئي ته اهين ڪونه آهي، سنت ڪنور رام چيو
مهنجي گروديو سنت سترامداس مونکي آکيا ڏني هئي
ته دان ۾ مال وٺي منجهان هڪ پائي به نه کڻان."

هتي هيءَ ڳالهه ياد ڪرڻ گهرجي ته ڀڳت صاحب
کي هڪ ڪرياني جو دوڪان هو ۽ ڪجهه زمين به هئس
جنهن مان پنهنجي گهر جو خرچ هلائيندا هئا.

[٢] هڪ دفعي احمدپور جا ماڻهو، سنت ڪنور رام
کي گئوشالا جي سهائتا ڪرڻ لاءِ وٺي ويا. اتي جي گئوشالا
جي حالت ڏاڍي خراب هئي. اتي ڀڳت صاحب، سوئي
ڪرڻ جو مثال ڏيئي، ڪاٺ تي لڪڙي رکي گهنگهرن
جي تال تي جڏهن ڳايو، "گئيان چرنديون ڪان... ان اڄ
ان ان ان ۾" ۽ ساڻ ساڻ سندن مٽيءَ وارن ۽ سو ۾ سر
ملايو ته ڄڻ جادو ٿي ويو. ماڻهن وٽ ان وقت جيڪي ۽
هو اهو سڀ ڪڍي ڏنائون ۽ ڪيترن ته چندا لکايا.
هڪ سيٺ ڳائين لاءِ زمين ڏني. حساب ڪيو ويو ته خبر
پيئي ته ١٠ هزار روپيا ڪٺا ٿيا هئا. اهڙيءَ طرح سنت
قمبر، شهدادڪوٽ، اڏان، گهوٽڪي ۽ ٻين ڪيترن ئي
گئوشالائن جو مهورت ڪيو ۽ ٻين جي سهائتا ڏياري.

ڏاڙيلن کي سکيا

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪ دفعي هڪ ڏاڙيلن جي ٽوليءَ
ڀائي ڪنور رام کي لکي موڪليو ته اڄ توهانجي ڪوٺ جو
وارو آهي، سو اسين توهان وٽ ايندا سين. خبردار، جي

ڪڪر ڦهلجي ويا ۽ زوردار برسات پيئي. جيڪو ڪاڌو
تيار ڪيو ويو هو، اهو به جلدي ڇت جي هيٺان رکيو
ويو. اهو ڏسي اهو آفيسر لڄي ٿيو، معافي گهرڻ لڳو.
[٢] ڪنهيما ٽالي ڳوٺ ۾ ٻاڙن لڳي رهيو هو. سڄو
آسمان ڪڪرن سان ڇانيل جي ويو هو، مينهن پوڻ لڳو.
ان تي ڪجهه مسلمان ڀائر سس پس ڪرڻ لڳا ته "ڏسون
ته هنن واڻين جي پير ۾ ڪيتري شڪتي آهي ۽ مينهن
کي ڪيئن ٿو روڪي." ڀائي ڪنور رام اندر ئي اندر ۾
هنن جي ڳالهه کي سمجهي ويو ۽ هن "سورٺ" راڳڻي
آلاپڻ شروع ڪئي. جيئن جيئن سورٺ راڳڻي آلاپيندا ويا
تيئن تيئن بادل هٽڻ لڳا، برسات بند ٿي وئي. اهي
مسلمان شرمندا ٿي، پڇتائڻ لڳا ۽ هري ڪيرتن ٻروکهن
سماپت ٿيو.

سري ڪرشڻ اوتار - گئوءَ جا رکيڪ

سنڌ جي جنتا سنت ڪنور رام کي ڪرشڻ-روپ
سمجهندي آهي. خاص ڪري گوپال جي روپ ۾. ڀڳت
ڪنور رام پنهنجي آشرم ۾ ڪيترائون ئي ڳائون پاليون
هيون ۽ سيواداريون هوندي به انهن جي سيوا پاڻ ڪندا هئا.
[١] هڪ دفعي ڪنيلما ٽالي ڳوٺ ۾ گئوشالا لاءِ
چندو ڪٺو ڪيو ويو، چڱي رقم جمع ٿي. ماڻهن ڀڳت
ڪنور رام جي ڏاڍي سيوا ڪئي. تنهن تي ڀڳت صاحب
سوال ڪيو ته "گئوشالا جي لاءِ ڪٺي ڪيل ڏن مان ته
مهنجي سيوا ڪئي وئي؟ جي ائين آهي ته مان

ڪٿي مٿل چڙهي آيو هو، اُن اُها ڪٿي ڪر مروڙي،
بازار ڏانهن وڃڻ لڳي. بازار ۾ اچي واڪا ماڻهن کي
ٻڌايو ته "هيءَ اُها ئي مٿل ڪٿي آهي، جنهن لاءِ مولڪي
سزا ڏني ويئي هئي ته ڪيرت ڪري اچان." اهو اچرج
ڏسي، سڀئي ماڻهو حيران ٿي ويا.

[٥] هڪ ڀيري ڀڳت ڪنور رام ٻيهڙن ٻالڪ اوستا
۾ دوڪان تي ويٺو، سوڊو ڏيئي رهيو هو ته اُتي ۾
هڪ خوبصورت جوانڙي، مسلمان عورت آئي. جنهن جي
اندر ۾ ڪپت هو. عورت ٽڪي اوڙانگ جو ٻهانو ڪري
ڀڳت صاحب کي ڪنهن (ٻرولڻ ۾) چوڻ لڳي، اسر
ڀڳت صاحب ڏانهس نهاريو به ڪونه ۽ چانٽي واٽي ٻين
ٻين گراهڪن سان ڳالهائڻ ۾ لڳي ويا. عورت جو ڏاو نه
هي اهين وڪڙ ۾ ڦٿو اچي سو هڪ چالاڪي سمجهي
آيس ته مان هيءَ ٽماڪ جا ٻه اوڙ ڪٽي، گهر هلي ٿي
وڃان، بڻيءَ پاڙيءَ هي جوان (ڪنور) مون وٽ ايندو،
اوءِ اُتي هن کي ٻاڻ تي موهيندس ۽ پنهنجي خواهش
پوري ڪندس. اهو سوچي، اُن جوان عورت ٽماڪ جا
ٻه اوڙ اُڪائي ڪنيا ۽ سڌي گهر هلي ويئي. ڪنور رام
ته ٻيو ٻالڪ جو ڏاڍو چالاڪ هو، جنهن اُنو ۽ ڀڳت
صاحب [illegible] چوائين ته "ڪيهان ٽماڪ جا ٻه اوڙ وڪيا
[illegible]ن ڪنور رام چيس ته "ٿه، ٻه هئي هڪ
[illegible] ٽڪو اوڙانگ لاءِ اُڌي هئي، شايد اُها ته
[illegible]ب پيالي حڪومت ل، ڪنور رام جي

الله جو رحم سڀني قانونن کان مٿي آهي ۽ الله وارو هر ڳوڙهو ڏسي، مان توهان وٽ آيو آهيان. اوهان ا، خدا ترس آهيو، هاڻي جيئن اوهانکي وڻي تيئن ڪريو؛ حقيقت مون توهانجي اڳيان رکي آهي." ڀائي ڪنورام جي اها ڳالهه ٻڌي، مير صاحب شرمندو ٿيو ۽ سمجهيائين ته ڀڳت صاحب پورن درويش آهي. هن جو حڪم موٽائڻ ٺيڪ نه ليکيو. سو حڪم ڪيائين ته قيديءَ کي وٺي اچي ڀڳت صاحب جي حوالي ڪريو.

هڪ دفعي جي ڳالهه آهي ته هڪڙو شيواداري رامجيءَ ٽالي سنڌن گهر ۾ ڳائن جي سنڀال لاءِ رهندو هو. هو سمورو وقت ڀڳت صاحب سان گذاريندو هو. هڪ ڏينهن هڪ چيتي ڪتي ڳائن ۽ ڳابين کي چڪ پائڻ لڳي. اها حالت ڏسي، ان شيواداريءَ کي جوش آيو ۽ هڪ سونٽي کڻي اُن ڪتيءَ کي هڻي ڪڍيائين، جنهنڪري ڪتي ڪري پئي ۽ مري وئي. ڀڳتاڻيءَ کي جڏهن خبر پيئي ته اُن رامجيءَ کي ڏوهاري ٺهرائي، تيرٿن تي وڃڻ جو حڪم ڏنو. رامجيءَ ڇا ڪيو جو راتجو ڀڳت صاحب جي کٽ هيٺان سمهي پيو ۽ اندر ۾ ٻولي سان ارداس پيو ڪري ته "سائين! منهنجي لڄ رک."

ٿوري ئي وقت کانپوءِ کيس ننڊ کڻي وئي ۽ هڪ سپنو ڏٺائين. جنهن ۾ کيس حڪم مليو ته "صبوح جو وڃي ڏس ته ڪتي جيئري آهي يا مري وئي آهي." رامجيءَ ا، صبوح جو اُٿي وڃي ڏٺــو. جنهن هنڌ تي

جو ئي خيال نه هو ۽ ڪهي آيو مير وٽ.

مير جو پڪس صاحب کي هڪ ماليءَ سان ايندو ڏسي سو سمجهي ويو ته وري پڪس صاحب ڪنهن قانون کي ٽوڙڻ آيو آهي. هن پڪس صاحب کي آدرڀاءُ ڪري ويهاريو ۽ ڪالدس پڇيائين ته "ڪيئن اچڻ ٿيو آهي؟"
پالي ڪندو رام ماليءَ ڏانهن اشارو ڪري، ڪجهه چوڻ لي چاهيو ته مير صاحب وچ ۾ ئي چيو، "پڪس صاحب! اوهان اڳيئن ايري مچ جو قسم کنيو هو ته وري اهڙي ڪم لاءِ مان ڪرڻ ايندس. وري ٽوهان آيا آهيو. ڇا ٽوهانجو مطلب آهي ته قاعدو قانون سڀ بند ڪري ڇڏيان. مراوين ۽ قاضين کي ڪڍي ڇڏيان. انصاف ڪرڻ ڇڏي ڏيان. جيڪڏهن ٽوهان انهن روز روز ڏوهارين کي ڇڏائيندا رهندا ته رياست ۾ الله ڏاڍ پيدا ٿي ويندو."

پالي ڪندو رام هٿ جوڙي چيو، "مير صاحب! اوهان مون مچ جو قسم کنيو هو ۽ وچن ڏنو هو ته مان وري ڪرڻ ايندس، پر جڏهن هن ماليءَ مون وٽ زار زار روئي، جڏهن مونکي هن جي انهم اڇن جو خيال آيو ۽ هن ماليءَ جڏهن الله جو آسرو ڏنو ٿڏهن مونکان مچ جو قسم وسري ويو. سو هڪ پاسي ٻهڪچي مچ، عزت ۽ قانون وڏا ۽ ٻئي پاسي الله جي آسري ۾ آيل ان ماليءَ جا آسون ٽوريا ته ماليءَ جا آسون ڳرا لڳا. قاعدا قانون هن دنيا جي ماڻهن ٺاهيا آهن، اهي ڪي الله کان مٿي ڪراهن. ماڻهن اهي قانون ٻهڪچي قائدي لاءِ ٺاهيا آهن.

صاحب! الله ڪندو ته، اهڙي ڪم لاءِ اوهان وٽ ڪونه
ايندس.“ پوءِ قيديءَ کي ڇڏائي، هن جي ٻانهن مائيءَ
کي ڏنائين ۽ جوان کي هدايت ڪيائين ته. ”بابا! تون
سڌري هل. پوڙهيءَ ماءُ کي سنڀالي وٺ. ڏوهه جهڙا ڪم
نه ڪر، جو جيل ۾ وڃين.“

ڪجهه مهينن کان پوءِ وري هڪ پير مرد مائي آئي.
ان جو پٽ به ڪنهن ڏوهه ۾ گرفتار ٿيو هو ۽ خيرپور
رياست ۾ ٿي نظربند هو. مائي اچي سنت ڪنور رام جي
پيرن ۾ ڪري پئي ۽ زار زار روئڻ لڳي. سنت
ڪنور رام مائيءَ کي چيو، ”امڙ! ڪهڙو ڪم اٿيئي.“
مائيءَ چيو، ”سائين! مير وٽ منهنجو پٽ ڪنهن ڏوهه
جي ڪري قيد آهي، ان کي آزاد ڪرايو.“

سنت ڪنور رام چيو، ”امڙ! مونکان اهو ڪم نه
ٿيندو. مان مير صاحب وٽ منهنجي ٿي همت رکي قسم کڻي
آيو آهيان ته وري اهڙي ڪم لاءِ نه ايندس، سو هاڻي
ڪهڙي منهن سان وٽس وڃان. جيڪڏهن هو انڪار ڪري
وجهي ته منهن ڪنهن کي ڏيکاريندس.“ مائي ته منجهي
پئي. زار زار روئي پلئه کولي چيائين، ”پڄڻ صاحب!
الله ۾ آسرو رکي، تو وٽ آئي آهيان. الله لوڪ آهين.
مون وڌوا جي پڪ. توکان سواءِ پيو ڪير آهي؟ باقي الله
کان منهن موڙي هجيئي ته پوءِ اِي ڳالهه آهي.“

پڄڻ ڪنور رام، الله جو نالو ۽ مائيءَ جون آزيون
نيزاريون ٻڌي پگهرجي ويو. ڪيس پنهنجي قسم ۽ عزت

جي ڪوڙي هئي. مان اوهانجي ٿورائتي آهيان، مهرباني رحم ڪريو." ائين ڪري زار زار روئڻ لڳي.

پگس صاحب جي دل ڀڳهرجي ويئي ۽ هو ان ٻائيءَ سان گڏجي مير وٽ ويو. مير، ڀائي ڪنوررام کي اوچتو ٻاڻ وٽ ايندو ڏسي، اٿي بيٺو ۽ آدر ڀاءُ ڪري کيس ويهاريائين. پگس صاحب هٿ جوڙي چيو، "مير صاحب! اڄ مان اوهان وٽ عرض کڻي آيو آهيان. هن مائيءَ جو پٽ ڪنهن ڏوهه ۾ اوهان وٽ قيد آهي. مهرباني ڪري کيس آزاد ڪريو، سندس حوالي ڪريو." مير صاحب هٿ جوڙي چيو، "پگس صاحب! اسين هاڻ سرڪاري معاملن ۾ نه پئون. جي اهڙن ڏوهين کي آزاد ڪبو ته ملڪ ۾ بدامني پيدا ٿيندي ۽ سرڪاري ڪاروبار ا ارائو نه هلندو."

ڀائي ڪنوررام چيو، "مير صاحب! هن مائيءَ کي وڏو ڏک آهي، هاڻي ان جي عزت رکڻ اوهانجي هٿ ۾ آهي." مير صاحب چيو، "پگس صاحب! مان حڪم جو ٻانهو آهيان. هڪ ڏهو ماڻهن کي خبر پئي ته اهي اوهالڪي لڳندا ۽ ائين سرڪاري ڪم ۾ دست اندازي پيئي ٿيندي. اهي ڪري هن ڏهي کڻي مان اوهانجو چوڻ مڃي، هن کي آزاد ڪريان ٿو. پر اوهان ا مسيح کي هٿ رکي قسم کڻي چئو ته وري اهڙو ڪم نه مون وٽ ڪرڻ ايندا."

ڀائي ڪنوررام ته گلي ميچ کي هٿ رکي چيو، "مير

تنهنڪري هنن ڏنا پريم نظر سان ڪوڙهئي طرف ڏٺو
۽ چيو ته ”مون جهڙي نيچ ۽ ڪوڙهي اڳ آهي، مان ته
پنهنجي گروديو جي شرڻ ۾ آيو آهيان، تون به هن جي
شرڻ ۾ وڃ ۽ هميشه هنن جي ڏوڙيءَ جي رک پنهنجي
سوار تي لڳائيندو ڪر.“

ان ڪوڙهئي ته شرڌا سان ائين ڪرڻ شروع ڪيو ۽
وقت گذرندي هن جو سڄو ڪوڙهه ڇٽي ويو.

دل ۾ رحم

ڳالهه ٿا ڪن ته هڪ دفعي هڪ مسلمان جوان خيرپور
رياست ۾ ڪو ڏوهه جو ڪم ڪيو هو، پوليس هن کي
پڪڙي مير وٽ وٺي آئي. مير کيس هلايو ۽ ان جو
کي قيد جي سزا ڏنائين. جڏهن اها خبر قيديءَ جي
ماءُ کي پيئي ته هوءَ ڊوڙندي ڀڳت ڪنور رام وٽ آئي
۽ هٿ جوڙي چوڻ لڳس ته ”سائين! مونتي رحم ڪريو،
منهنجو هڪ ئي سڪيلڌو پٽ آهي، منهنجو آسرو آهي،
منهنجو ٻيو ڪو به اوهي واهي ڪونهي. مير کيس سزا ڏني
آهي. الله جي نالي مير کان پانهن آزاد ڪرائي ڏيو.“

ڀائي ڪنور رام چيو، ”مائي! منهنجي هٿ ۾ ڪجهه
ڪونهي. تنهنجي پٽ ڏوهه ڪيو آهي. ان کي سزا مير
ڏني آهي. مان وچ ۾ ڇا ٿو ڪري سگهان؟“ مائي ته جند
ڇڏڻ واري ڪانه هئي. تنهن پلاند ڪولي چيو، ”سائين!
الله جي نالي منهنجو پلاند پيو. مير صاحب کي توهان
جيئن چوندا تيئن ڪندو. مير صاحب کي اسان جي حال

ڪوٺائو ته اُن بيمار جي پٽ کي، اُٿي اچي وٺي. ڪجهه
ڏينهن کانپوءِ علاج ٿيندو رهيو ۽ هن جي طبيعت ڪو ن.
ســـڌري، ٻارڙ-ٻڪيڙو اڏامڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو.
تڏهن هن جي پٽ کي ٻاڪي ڪنور رام جي چرڻن ۾ ڪري
روئي ٻاڏائڻ لڳي ته "سائين! توهان جي در تي سڪا
اچن ۽ ساوا ٿي مڙن، پر مان ته هڪڙي ٻرڙ آئي هئس
۽ سڪل (اداس) ٿي وڃان، اها ڳالهه ڀڳت صاحب جي
در تي ڪيئن ٿي سگهندي؟"

ڀڳت صاحب ڪيتري وقت کانپوءِ ڌيان ۾ مگن ٿي
ويو ۽ ڌيان ڏيندي ٿي هن، شيوڪ جي سوار ٿي هٿ
ڦيرائي، هٿ ڦيرائيندي ٿي هن جي ڏڪڻي دور ٿي وئي
۽ هو آهستي آهستي ٺيڪ ٿي ويو.

ان نموني جا ٻيا به ڪيترائي مثال ڏئي سگهجن ٿا.

ڪوڙهيءَ کي ٺيڪ ڪرڻ

هڪ ڪوڙهيو ڀڳت ڪنور رام جي شرڻ ۾ آيو ۽
اچي وينتي ڪيائين ته "مالڪ! هن ٻالڪ روڳ مان
ڇوٽڪارو ڏياريو." ڀڳت صاحب جواب ڏنو ته "ادا! نه
مان ونڊ آهيان نه سنت يا اولياءَ آهيان. ان ڪري توهان
ڪنهن حڪيم وٽ وڃ." پر اُن ڪوڙهيءَ آزي نيزاري
ڪندي وينتي ڪئي ته "ڪيترن وڏن ۽ حڪيمن جا
در ڏسي ڇڪو آهيان پر ڪٿان به آرام ڪونه مليو، هيئر
توهين ئي مالڪ آهيو." ڀڳت صاحب ڪوڙهيءَ جو اوتار
هو، هرهڪ ٻاراڻي کي سکي ڏسڻ هن جو مقصد هو.

ڏهڪيءَ ۾ پئي ني رهيو هو، اتري ۾ هڪڙي مائي
پنهنجي مئل پٽ جي لاش کي ڪوڙي سمان پيئي،
هڪ پرساد جو ٿال کڻي آئي. پرساد سامهون رکي ۽ ٻار
کي اولي ڏيڻ لاءِ ڀڳت صاحب کي وينتي ڪيائين.

ڀڳت ڪنور رام ٻار کي کڻي اولي ڏني. اولي ڏيڻ
کان پوءِ ٻار واپس اُن مائيءَ کي ڏيڻ لڳا ته مائيءَ وينتي
ڪندي چيو ته "ٻـار کي کلائي ۽ روئاري ڏيکاريو."
ڀڳت صاحب جڏهن ني ڪوڙو مٿي ڪيو ته ڏٺائون ته ٻار
مئل آهي. ڀائي ڪنور رام اُن مائيءَ کي چيو ته "هن
نموني ڇل ڪپٽ ڪرڻ نيڪ نه آهي. اوليءَ جي ڳجهه
۾ ڪڏهن به هٿ چراند نه ڪرڻ کپي." ۽ هوءَ مائي
پنهنجي هوڏ تان هيٺ نه لٿي. ٻيءَ سڀا ۾ آزيـــون
نيزاريون ڪرڻ لڳي. ڪرپا جو ساگر سنت ڪنور رام،
پنهنجي واو ۾ الاپ چيائين ته، "لال! چئه رام، چئه
رام." ڀائي ڪنور رام جو اهڙو چوڻ ۽ ٻـار وٺي روئڻ
شروع ڪيو. چوڌاري واهه واهه ني ويئي. ڀائي ڪنور رام
آئي ڀرڳيا ڪئي ته اڄتي ڪڏهن به اهڙي ٻار کي اولي
ڪونه ڏيندس، جنهنجو مرڻ پڪو هوندو."

[۴] هڪ دفعي هڪ برهمڻ هوليءَ جي ڏڻ تي
هن وٽ آيو ۽ ڪجهه ڏينهن ٿائين هن جي سيوا ۾ رهڻ
جي اڇا ظاهر ڪيائين. ڀائي ڪنور رام به هن کي اجازت
ڏني، آئي ڪجهه ڏينهن رهڻ ڪانپوءِ هن کي ٿوال نمونيا
ٿي پيئي. ڀائي ڪنوررام لــار ڏني هن جي پٽ کي

لولي لال اوڻ ڏيان ا
اڪي جهڙي ٻال اوڻ ڏيان.

٣- مور مڪٽ سر اوڍ براجي
ڪنڊلن ڪي ڇب نياري
سورداس پرڀ تمري مان ڪر
چرڻن ڪنون ٻلهاري
ٻلهاري، ٻلهاري، ٻلهاري
ڪردا آرڙ آرڙ آرڙ
لولي لال اوڻ ڏيان
اڪي جهڙي ٻال اوڻ ڏيان
ڪردا اوڻان اوڻان اوڻان
اوڻان اوڻان اوڻان
لولي ڏيان لال اوڻ
اڪي جهڙي ٻال اوڻ ڏيان.

پيار کي مٺيون لوليون ڏيئي، ڀڳت ڪنور رام صاحب ٻاسي ۽ ايال لئين شادي ڪيل گهوٽ جي هٿن ۾ اهو ٻار ڏيئي چيو، "ايندڙ ورهيه تي مان توهانجي ٻار کي به هن نموني لولي ڏيندس." ايشور جي ڪرپا سان هن برابر ٻئي جاڳو ۽ هو ٻار کي ڪئي، سندس ڪان آسيس نه آيو.

[٣] شري ڪنهيالعل ڏهرڪي جي اسٽيشن ماستر ٻ اکين ڏٺل واقعي جو هن ريت ورڻن ڪيو آهي. هن چيو ته هڪ ڏينهن ڀاڳي ڪنور رام صاحب جو

ڏھڪيءَ ۾ پچڻ ٿي رھيو ھو، اهڙي ۾ ھڪڙي مائي
پنھنجي مئل پٽ جي لاش کي کڻي سمسان ٻڪي،
ھڪ پرساد جو ٿال کڻي آئي. پرساد سامهون رکي، ٻار
کي اولي ڏيڻ لاءِ ڀڳت صاحب کي وينتي ڪيائين.

ڀڳت ڪنور رام ٻار کي کڻي اولي ڏني. اولي ڏيڻ
کان پوءِ ٻار واپس اُن مائيءَ کي ڏيڻ لڳا ته مائيءَ وينتي
ڪندي چيو ته ”ٻار کي کلائي ۽ روئاري ڏيکاريو.“
ڀڳت صاحب جيئن ٿي ڪڙو مٿي ڪيو ته ڏٺائون ته ٻار
مئل آھي. پوءِ ڪنور رام اُن مائيءَ کي چيو ته ”ھن
نموني ڇل ڪپٽ ڪرڻ ٺيڪ نه آھي. پرڀوءَ جي ڪرپا
۾ ڪلهن ۽ هٿ چرائڻ نه ڪرڻ ڪهي.“ پر هوءَ مائي
پنھنجي هوڏ تان هٽي نه لٿي. پوءِ سڀا ۾ آراڙون
نروارڻ ڪرڻ لڳي. ڪرپا جو ساگر سنت ڪنور رام،
ٻچڙي جي ولوڙ ۽ پڪار ٻڌي چيائين ته، ”لال! چئه رام، چئه
رام.“ پوءِ ڪنور رام جو اهڙو چوڻ ۽ ٻار وٺي روئڻ
شروع ڪيو. چوڌاري واهه واهه ٿي وئي. پوءِ ڪنور رام
اُتي ٻڌڪيا ڪئي ته اڳتي ڪڏهن به اهڙي ٻار کي اولي
ڪون ڏيندس، جنهنجو مڙهن ڀيٽيل هوندو.“

[۴] هڪ دفعي هڪ برهمڻ، هوليءَ جي ڏينهن ٿي
هن وٽ آيو ۽ چيو، ڏينهن ٿا ٿين هن جي شهرا ۾ رهڻ
جي اڇا ظاهر ڪيائين. پوءِ ڪنور رام ان هن کي اجازت
ڏني، آئي ڪجهه ڏينهن رهڻ ڪانپوءِ هن کي ٻوال نموني
ٿي پيئي. پوءِ ڪنوررام ٻار ڏئي هن جي پٽ کي

ڀڳت ڪنوررام

اولي لال اون ڏيان !
اکي جهڙي بال اون ڏيان.

مور مڪٽ سر اوڍ اوڍي
ڪنڌن ڪي چپ ڪاري

سورداس ٻرڀ ٽوري مان ڪر
چرن لڳون بلهاري

بلهاري، بلهاري، بلهاري
ڪردا ارڙ ارڙ ارڙ

اولي لال اون ڏيان
اکي جهڙي بال اون ڏيان

ڪردا اوڻان اوڻان اوڻان
اوڻان اوڻان اوڻان

اولي ڏيان لال اون
اکي جهڙي بال اون ڏيان.

ڀڳت ڪنور رام صاحب … اولي ڏيڻي، …
ڀار کي متڻين اولي ڏيڻي، … ڪهوٽ جي …
ٻاجي ۾ ٻيڻ لڳين شادي ڪيل … ٻار کي …
ٻار ڏيڻي جهڙا، ”ٻيڻ ورڻي“ لي مان ڪرڻ سان …
۽ هن ٻولي اولي ڏيڻس.“ ٻيڙو جي … ڪان آس …
کي اوار ٻڌ چاڙ؟ هو ٻار کي ڪٽي، …
واڳ ٿيو ٿي. … ڏهرڪي جي اسٽيشن …
[٣] شهري ڪنعيالعل ڏهرڪي جو هن واقعي ڪنور …
ٻڌائي اڪيل ڏال واقعي جو هن واسطي ڪنوررام صاحب …
… ”ڪهڪ ڏيڻي ٻائي …

ڏيڻ لاءِ ڀڳت صاحب جي گود ۾ ڏنو. ڀڳت ڪنور رام
کيس گود ۾ کڻي، ڇهه ڏينهن هيٺين لولي ڏني:

”لولي ڏيوان لال نون - نڪي جيڙي ٻال نون
سوليان سو سو - لولي ڏيوان لال نون

١- چندن داوي پنگوڙا گھڙيا
وٽيا الي واري ها ها
رنگ رنگيلا کيلڻ لاگي
ماءِ جاوي ٻلهاري
مين واري نيري
ماءِ جاوي ٻلهاري
ٻلهاري ٻلهاري ٻلهاري
ڪردا اُرڙ- اُرڙ- اُرڙ
لولي لال نون ڏيوان
نڪي جيڙي ٻال نون ڏيوان.

٢- مکڻ ٽال ڪٽوران روٽي
ٽيل قليل گنديسان چوٽي
آئي آئي - ائي ائي ائي
سر نيلڙي لي ڏيوان ٽوپي
سر لالن دي ڏيوان ٽوپي
پٽ دا جهور جهليسان
جهلي سان، جهلي سان، جهلي سان
ڪردا اُوٽان اُوٽان اُوٽان
اُوٽان اُوٽان اُوٽان

ڳالهائڻ ۾ سڀاڻي ملي سگهي ٿي، جيڪڏهن حضرت عيسيٰ
مسيح ۽ سمرٿ گرو رامداس مثل ماڻهن کي زندهه ڪري
سگهندا هئا ته ڀڳتيءَ جي ان سان سنت ڪنور رام ۾
عجيب چمتڪار ڏيکاريا ته اُن ۾ عجب جي ڪهڙي
ڳالهه آهي؟ سنت ڪنور رام کي سنڌ جا ماڻهو اوتار
والگر ليکيندا هئا. جيڪڏهن سائنسدانن کي ٻاهرينءَ
سرشٽيءَ جي ڳجهن جي خبر آهي ته سنتن کي اندرينءَ
سرشٽيءَ جي ڳجهن جي ڄاڻ آهي يعني ته هو مايا جي
جڳت کان مٿي ٿي، آتما جي جڳت جي چمتڪارن جا
پرکيندڙ ٿيندي ٿا وڃن.

هتي سنت ڪنور رام جي ڪجهه اهڙن ئي چمتڪارن
جا مثال ڏنا ٿا وڃن.

[١] هڪ دفعي روهڙيءَ (ضلع سکر-سنڌ) ۾ ڀڄن
ڪيرتن هلي رهيو هو. سنت ڪنور رام پنهنجي المستيءَ
جي آنند ۾ ڳائي رهيو هو. اُن وقت راڌي نالي واڳوريءَ
سوال ڪيو ته "سائين! مونکي سنتان ڪونهي. ٻڍاپي کي
ٻارڙا ڪريو ته مونکي پٽ ڄمي." سنت ڪنور رام جي
مک مان اُڪري ويو ته، "توکي ضرور پٽ ڄمندو."
ٻارهن مهينن کانپوءِ جڏهن سنت صاحب جو روهڙيءَ
۾ اچڻ ٿيو ته اُن غريب واڳوريءَ پنهنجي ٻار کي وٺي
ڀڳت ڪنور رام جي پيرن ۾ سر جهڪايو.

[٢] هڪ دفعي مانجهند ڳوٺ ۾ هرڪيرتن ٿي رهيو
هو. هڪ ماڻهوءَ پرساد جو ٿال پٽ ڏهي ٻار کي لولي

وشواس ڪونہ آيو. هو سوچڻ لڳو تہ، "جڏهن مها پرش
جي اڳيان سيٺيون سنڌواسي نمن ٿا، اهو اگهاڙي پيرين
وارو ڪيئن ٿو ٿي سگهي!" اڃا انهيءَ ڳڻ ڳوت ۾ هو
تہ ڀاڳي ڪنور رام هن جي ويجهو آيو. تنهن ماڻهوءَ کي
آيل ڏسي کانئس پڇيائين، "بابا! توهان کي ڇا کپي؟"
تنهن هن جواب ڏنو تہ، "ڀڳت صاحب ڪٿي آهي؟"
سنت ڪنور رام نمرتا سان چيو، "ادا! ڪنور هن سرير
جو نالو آهي، ڪا شيوا هجي تہ چئو." وڻجارو اصوامل
هڪو ٻڪو ٿي ويو ۽ ڪلٻر سندس چرنن ۾ ڪري پيو.

ڀڳت صاحب نينهن قبول ڪري جڏهن مانجهند ڳوٺ
۾ پهتا تہ اُتي دربار جي مهنت ديوداس صاحب
اڳيان وڌي آيا ۽ هن جي چرنن ۾ جهڪڻ لاءِ جنهن ٿي
همت وڌايائون، ڀڳت [illegible] رام اڳيان وڌي هن جو همٿ
[illegible] ۽ خود [illegible] چرڻ ڪٽي جهڪڻ لڳا تہ.

نمرتا جا ساڪيات روپ

سڀ ڪنهن لاءِ آدر - ڪنهن لاءِ نه ڪوبه
ڌڪار لولڻي - لاءِ سو ڳوڙا هوءِ.
سڌڪ گدورام ڪيترو نه مشغول ڇو نه هجي، ڪيترا
نه سوال ڪاڻس ڇو نه ڪيا وڃن، ته به هو ڪڏهن به
ڪروڌ ڪونه ڪندو هو، هميشه نمرتا-ڀاءُ وارو ورتاءُ
ڪندو هو. رحيم جي چوڻ موجب:

”ميٺا ٻول نه ڇاڙ، سڀ هي تمهارا داس.“

پاڻي گدورام پنهنجو جيون اهڙوئي ٺاهيو هو. خط لکندي
جيڪڏهن هڪ ڪٽلي به ڪاغذ تي اچي وڃندي هئي
ته ليکڻ لکڻ بند ڪري ڇڏيندو هو، جيستائين اها
ڪٽلي اتان هلي نه ويندي هئي.

هڪ ڏينهن ڪيئماڙي ڳوٺ ۾ پنڊت صاحب هرڪيرتن
ڪري رهيو هو، ڏينهن چڙهي ويو هو، ڏهه به لڳي ويا
هر ڪنهن جو پيٽ اچي ڇالي ويو هو، اتي به هڪ سادوءَ اچي
وينتي ڪئي ته ”سوامي جي! توهانجي منڊليءَ جو
هڪ اڪيلو سادو ضد ڪري رهيو آهي ته جيستائين
پنڊت گدورام اچي مونکي لال ميٺ سان نه وهنجاريندو
تيستائين مان ڪڏهن به ان جل نه ورتائيندس.“ پنڊت
صاحب جواب ڏنو ته ”حاضر! پنهنجي سماپت ڪري مان
اچي هن کي سنان ڪرائيندس.“ پنهنجي سماپت ٿيڻ کان
پوءِ پنڊت صاحب ان سورداس سادوءَ وٽ آيو ۽ ڏاڍي
پريم سان کيس سنان ڪرايائين. هتي هيءَ ياد رکڻ کپي

سترامداس جي پيڍاري جو سڄو ڪم ڪاڄ وٺي ويندو. انهيءَ
ڪري لاچار ٿي هن ٻي شادي ١٩٨٨ سنبت ۾ ڪئي.
ان وقت سندن عمر ٤٦ ورهيه هئي. سندن استري ۽
ايشور-ڀڳتڻ هئي ۽ هن سنت سترامداس جي پيڍاري
جو ڪاروهنوار سندس اڳينءَ استريءَ واڪر اچي جهليو.
هن استريءَ مان سنت ڪنور رام کي هڪ پٽ پيسو رام
۽ ٻي نياڻيون ڄاوون.

ڌرم جا ڪم

ڀڳت ڪنور رام پنهنجي جيئري گهڻئي ڌرم جا ڪم
ڪيا. هن ڪيترن نياڻين جون شاديون ڪرايون.
ڪيترا سفيد پوش وٽس ايندا هئا ۽ اچي پنهنجي دکي
جيون جي ڪهاڻيءَ جو ورڻن ڪندا هئا. ڀڳت ڪنور رام
سندن دک ڀري ڪهاڻي ٻڌي روئي ويندو هو. هو
پنهنجي پچنديءَ آهر کين مدد ڪندو هو ۽ ڪيترن ئي
شاهوڪارن ڏانهن چٺيون لکي ڏيندو هو يا ڪن حالتن
۾ انهن شاهوڪارن وٽ پاڻ کڻي ويندو هو. شاهوڪار
ڀڳت ڪنور رام کي ڏسي هٿ جوڙي چوندا هئا ته جيئن
حڪم ڪريو تيئن ڪريون. ڀڳت ڪنور رام سفيد پوشن
کي مدد وٺي ڏيندا هئا. پنهنجي هڙان گهران به انهن کي
مدد ڪندو هو. هڪ دفعي جي مزيڪي يادگيري آهي
حيدرآباد (سنڌ) ۾ ٻائي گربخش صاحب جي ورسيءَ تي
ٻائي ڪنور رام آيل هو. مجهند جي وقت هڪ مائي
پنهنجي وڏور نياڻي وٺي هن وٽ آئي ۽ روئي کين
ٻڌايائين ته ”ڀڳت صاحب! هن نياڻيءَ

ڪلام ٢

غافل ٻندا ڇو ٿو گذارين
هي انمٽي گذر جو مڪان.
١- ملان قاضي وڃ مسجد
ويٺا پڙهن قرآن.
٢- جوڳي ٻڌهندي جاءِ تي
ويٺا وڄائين رام.
٣- ٿالڪ ٻوڌ ڪي پال ”سچل“ دا
پالهن ٻندا غلام.

ٻي شادي

ڀڳت ڪنور رام صاحب جي ٻئي شادي سنه ١٩٦٢ ۾ ٿي هئي، جنهن جو اڳ ۾ ذڪر ڪيو ويو آهي. هوءِ رهڙڪيءَ واري سيٺ سترامداس جي ڏوهٽي ۽ گذاريندي هئي ۽ سڄي ٻنڌاري جي جوابداري مٿانس هوندي هئي. ڪيترائي سالن سيٺ ٻنا ٻڪيا ٻندا هئا ۽ اُن ٻنڌاري مان ڏهه ڪري ڪالي ويندا هئا. هوءِ ٻهوو. ڀڳت، ٻتورٿا، سنيل ۽ هڪ ٻڳل هوندي هئي. اوچتو هن کي لوڏيا ٿي پيئي ۽ وڪرم سنبت ١٩٨٦ ۾ گذاري ويئي. اُن ڪاڻ ٻنڌاري جو ڪاروبار لاءِ ڪولهه هليو. ڪنٽرن ٻراهمڻ ڀائي ڪنور رام صاحب کي زور آلدو ته ٻي شادي ڪريو، جيئن ٻنڌاري جو ڪم ٺيڪ لوڏي هلي. ڀڳت صاحب ۾ ذڪر ته جي شادي ٺهرايو ته سنه

آپي اوُر نياري هڪ.

٣١- آپي اندر آپي باهر
آپي او سب نڪاري هڪ.

٣٢- هرکا شکل اُنهندي آهي
عين اوني اُنواري هڪ.

٣٣- ڪتي کيوان ڪتي ڪيوان
ميڏا محب هڪاري هڪ.

٣٤- جيون چمت هوني هڪ نالي
تهين سر ڪئين کلڪاري هڪ.

٣٥- اڪ داڻي مؤن سبزه ترگان
ذار ميوه لک تاري هڪ.

٣٦- اصل متي نره ناتو رچاندي
ناتوان دي نرواري هڪ.

٣٧- اصل کماند تهين وچون بهندا
کيڻي ميٺ ميناري، هڪ.

٣٨- جيوان کند کهان کند مصري
کيڻي لک ناتو ليکاري هڪ.

٣٩- سون وچؤن سوَ زاور نالا
هر کنهن ناتو اُجاري هڪ.

٤٠- اوني "سچوُ" سچ بوليندا
اوني سبد سواري هڪ.

١٩- اوني ااج اڇيندا ااڇڙ

اولي ڪمل ڪيلاري هه.

٢٠- اولي ٻاوي اوني اهاوي

اولي سک سبڪاري هه.

٢١- اوني خاڪ ماهندا منهن ڪڙن

اولي عطر عطاري هه.

٢٢- اولي خاڪ قلندر ٿيندا

اولي وج هباري هه.

٢٣- اوني داڙهين اولي ڪڙڪين

اولي مير مهاري هه.

٢٤- اولي اتڙيا دور اڙيندا

اولي ڪاس ڪهاري هه.

٢٥- اوني مردا اوني وڙهندا

اولي او صلاري هه.

٢٦- اوني ڪعبه اوني بتخانه

اولي سنگ دياري هه.

٢٧- آهي ڪهوت آهي جڃ

آهي اڙسر ناري هه.

٢٨- آهي اوني جهمر مريندا

آهي او دهلاري هه.

٢٩- [illegible] آهي علي

آهي قرب قراري هه.

حق ڏسيندا

کتي حافظ کا لب قاري هئي.

٨- کتي مغ اڑاهڻ کتي
ظاهر ذوق رناري هئي.

٩- کتي ذاق ذرواهي ااڑري
کتي امت اهاڑي هئي.

١٠- کتي مست موالي ڦردا
کتي چوڙانگ چاري هئي.

١١- کتي الٹمي اکبر کردا
کتي پاک پيداري هئي.

١٢- کتي ک اکوٹي ڦردا
کتي مشک مشاري هئي.

١٣- کتي چنڊ ستاري اوجل
کتي سج سهاري هئي.

١٤- کتي هر کاني اولي اولی
کتي گنگ گداري هئي.

١٥- کتي ستي کتي شيخ
کتي سرقص سچاري هئي

١٦- کتي عاشق کتي معشوق
کتي ناز اطاري هئي.

١٧- کتي انا الحق دم مريددا
کتي زبان زاري هئي.

١٨- اوهي حکم هليددا حاکم
اوهي هر کل داري هئي.

متھرا سي مرادان ملتي هين
ڪاشي سي مرادان ملتي هين،
هر گهر هي اسي ڪا آشيانا
چاهي اي مانو چاهي نه مانو.

ڀڳت ڪنور رام صاحب جڏهن مستيءَ ۾ اچي ويندا هئا
تڏهن سڀ سر مست ٿيندا هئا ته سڀني ماڻهن کي مست
ڪري ڇڏيندا هئا.

ڪلام

اکيان کول تماشا ڏيکو
صاحب صورت ساري هئ،
١- اندر اڱڻ اولي ڏابو
چؤطرف چڙهاري هئ،
٢- ڪٿي بلبل ڪٿي گل ڦل
ڪٿي باغ بهاري هئ،
٣- ڪٿي بسم الله پڙهندا چلندا
ڪٿي خاص خماري هئ،
٤- ڪٿي گهوڙي گهن ڪر پيلا
ڪٿي شاه شڪاري هئ،
٥- ڪٿي درد دڙواڙ ڪيها
ڪٿي سيل سواري هئ،
٦- ڪٿي [illegible] ڪٿي ڪانو
ڪٿي آپ پنهنجي هئ،

جي سڀاڻتا ڪندو هو. ڀڳت مان جهڙو هندو راضي اهڙو
هو سو ڪٿوشالائن، ڀانشالائن، اتان ٻنهين ۾ وڌائي ڇڏيندا
هئا. هندن ۽ مسلمانن کي هڪ درشٽيءَ سان ڏسندا هئا.
ڪيترن مسلمانن کي مسجد جي مرامت لاءِ مدد ڏيندا
هئا ۽ چوندا هئا ته مندر ۽ مسجد ۾ ساڳيوئي سائين آهي.
جيئن ته:-

ڪعبي ۾ رهو يا ڪاشيءَ ۾،
نسبت تو اسي کي ذات سي هي،
تم رام ڪهو يا رحيم ڪهو
مطلب تو اسي کي بات سي هي،
يه مسجد هي، وه بت خانه،
چاهي يه مانو چاهي وه مانو،
مقصد تو هي، دل کو سمجهانا
چاهي يه مانو چاهي وه مانو،
يه شيخ و برهمن کي جهڳڙي
سب نا سمجهي کي باتين هين،
هم ني تو هي بس اتنا جانا
چاهي يه مانو چاهي وه مانو،
گر جذب محبت صادق هو
هر در سي مرادان ملتي هين.
مندر سي مرادان ملتي هين
مسجد سي مرادان ملتي هين،

هن جي شبدن جي لئه ۽ پنڊتن، ڀڳتيءَ پاڻ پلائي وٺندا
هئا. پرماتما ۽ هن ۾ ڀڳتيءَ جوڙيءَ جو اهڙو ته جلوو
رکيو هو، جو انهي جي دل کي هڪدم چڪي پاڻ وٽ
قابو ڪري ڇڏيندا هئا. هرڪنهن کي هريءَ جي نام جو
جاپ جپائيندا هئا ۽ اهڙو ئي اپديش ڪندا هئا.

ستگر ڪي مايا جو مورک - اونا جنم وڃائين ٿا
پڙهن پيا ڀڳوان سڀ جي - پاپي پاڻ پڏائين ٿا
دنيا هوندي ڏيم نه، ڪن ٿا - سائين ساھ سڪائين ٿا
مال ملڪ جو ماڻ وڃي پوءِ - خوش ٿي واهي ڪائين ٿا.

اهڙي قسم جا ڪيترائي اپديش ۽ شاسترن جون ڳري
جس سان پرپل ڪتابن پڙهائي ماڻهن جي دلين ۾ پرماتما
لاءِ سچو پريم ٿوڪيندا هئا. ڀڳت لاءِ ڪنهن ڪان به پئسو
پائي ڪونه گهرندا هئا. سندن گرو سدسڻ ستراماداس ته
انهي ڪندو هو، پر جيڪڏهن ڪو سچيءَ شردا سان ڪا
پيا ڪٺي ايندو هو ته اها ڏکيو بکين، غريبن ۽ گهرجائن
۾ ورهائي ڇڏيندو هو. ڪيترائي لولا لنگڙا ۽ پيگلا ونس
پيا پلبا هئا. ڌرمڪانسراء ٺهرايو مسلمان، پٽ منگتا، ڀاٽ
۽ چار پٽ وناني مدد پائي وٺندا هئا. چوڌس چاهه، ڌاس
پاڻ ۽ اوچ نيچ جو پائي ڪنوررام وٽ ڪوبه ڀيد ڪونه
هوندو هو. هو ستيوادي، ساڌي، پر اپڪاري، ديالو ۽
ست ڪيرالما پرش هئا. پنهنجي اڪت جوڙيءَ ۽ غيبي گرڌڙيءَ
ايڪ اڪارن جا ڪارج ڪندا هئا. ڪيترن ئي
ڪارج ته ڀڳت ڪنور رام ڏن وغيره

آزاد ڪرايو. ميهڙجو ۽ انهن مسلمانن جو ڪٽنب هن اڄيان
تائين واڳو ۽ کيس دعائون ڪرڻ لڳاسين.

[٢] هڪ ڀيري دادلڳاري جي ڳوٺ ۾ هڪ غريب
مسلمان اچي ڪنور رام صاحب کي عرض ڪيو ته موتي
رانول مل ۽ ٽنڌو مل جي ڪڙهي نڪتل آهي، مون وٽ
ته ڪجهه به ڪونهي. رڳو هڪ گڏهه آهي، جيڪو هنن
کي ڏيان ٿو، پر هو وٺن ئي ڪونه ٿا. اوهين ڪرپالو
آهيو، موتي دعا ڪري، مونکي هن جهنجهٽ مان آجو
ڪرايو. ڀڳت ڪنور رام جواب ڏنو ته "اون روز صبوح
جو سوير اٿي، الله جو نالو ياد ڪري، مسجد ۾ ٻهاري
پائيندو رهه، ته تنهنجو قرض هرد اڪري معاف ٿي ويندو."
انهيءَ مسلمان ائين ئي سنت جو چيو مڃيو، سڪ ۽ صدق سان
مسجد جي شيوا ڪندو رهيو. ڪجهه ڏينهن کانپوءِ رانول مل
۽ ٽنڌو مل پنهنجي ڪڙهي وصوليءَ لاءِ جڏهن ٿي ڪئي
ته ڪڙهيءَ ۾ هڪ اکر به ثابت ڪونه اچيو هو، سڀ
ميٽجي ويا هئا.

اهو هو ڀڳت صاحب جي ايشور-ڀڳتيءَ جو پرتاپ.

ڀڳت ڪنور رام جي ڳلي ۾ مڌر واڻيءَ ۾ اهڙو ته
ميٺاج هوندو هو، جو جتي به ويندا هئا ۽ هري ڪيرتن
ڪندا هئا ته هزارن ماڻهو ڪٿان ڪٿان جا ڪهي اچي
سندن واڻي ۽ ناٽڪ مگن ٿي ٻڌندا هئا. ڪيرتن ۾ جيڪي
ڳائيندا هئا، تن ۾ گيان، ڀڳتي ۽ ويراڳ جو اپديش
ڀريل هوندو هو. ڳئو ٻاڇيءَ سان به ڏاڍو پيار هوندو هوس.

هندو مسلم ۽ ايڪي جا پرچارڪ

ڀڳت ڪنوررام جن سچي حامي هندو مسلم ايڪي
جا پرچارڪ ٿي رهيا. هن جي جيون ۾ اهڙي گهٽنا
ڪانه ٿي گذري جنهن مان ظاهر ٿئي ته هو مسلمانن جي
برخلاف هئا. پر الٽو اهو ته ڪڏهن شڪ جي چٽي
سگهوڙي ٿيو ته هن جي جهوليءَ ۾ ڪيئي ڪيل ڏئي جو
وڏو حصو غريب مسلمانن جي ٻچن لاءِ هو. هو هميشه
ڪيرتن ۾ به ڪلامن ڪندي هندو مسلم ۾ ايڪيءَ جو پرچار
ڪندا هئا.

هن ايڪتا جي پرچار ڪري هو ايترا مشهور هئا جو
هڪ دفعي سنڌ جي ڪرار سکر ۾ درياءَ لنگهائي هن
کي گاڏي مان ڏاڍو آدر مان لاهو ۽ اولڪي لاءِ ڏئي.

هن جي هندو مسلم ايڪي ۽ سمدرشي جا ڪجهه
مثال هيٺ ڏجن ٿا:

[1] سکر جي اخباري اڳواڻ ڊاڪٽر محمد عمر ٽالو
لکيو ته هڪ دفعي روهڙي اسٽيشن تي مسلمانن کي
بنا ٽڪيٽ مسافري ڪرڻ جي ڏوهه ۾ ٽي. ٽيءَ پڪڙي
پوليس حوالي ڪيو. انهن مسلمانن کي ڏنڊ ۽ ٽڪيٽ
جا پيسا ڀرڻا هئا. ڀڳت ڪنوررام جڏهن کي مون ان
کان اڳ ڪڏهن ڏٺو به ڪونه هو، سو ٽي ٽيءَ ۽ پوليس
واري وٽ ويو ۽ اچي کين چيو ته ڏنڊ ۽ ٽڪيٽ
جا پيسا هنن غريبن جا مان ٿو ڀري ڏيان. هن ٻه ڏنڊ
۽ ڀاڙا جيڪي آنا ڀري، انهن ٻنهي مسلمانن کي

پنچائتن جي ٻڌي

سنت ڪنور رام صاحب پنچائتن جي ايڪي ۽ ٻڌيءَ تي خاص ڌيان ڏيندا هئا. جٿي به ويندا هئا اتي پنچائتن جي سنگٺن ۽ ميل ميلاپ جي باري ۾ ڪوشش ڪندا هئا. هن باري ۾ ڪجهه مثال هيٺ ڏنا ٿا وڃن.

[1] هڪ دفعي "درس" ڳوٺ نوشهري فيروز تعلقي جا پنچ هن کي ليڪي ڏيڻ آيا ته ڀڳت صاحب جن انهن نامنظور ڪئي ۽ چيائين ته "اوهان اوهين پنچائت ۾ ٻڌي آڻيو، پوءِ ئي مان ايندس." پنچن جواب ڏنو ته "سائين! اها ڳالهه اسانجي وس جي ڪونهي، اهو ڪم اوهانجي ئي هٿان ٿي سگهندو. اوهانجي پڌارڻ تي نه صرف اسانجي پنچائت تي اثر پوندو پر آسپاس جي ڳوٺن تي به سٺو اثر پوندو." ڀڳت صاحب اتي ويا ته هوائڪرن سان گڏ پنچن کي اپديش رستي سمجهاڻ ڏيئي نه صرف ڳوٺ جي پنچائت بلڪ سڄي تعلقي ۾ وڃي ڪري پنچائتن کي ٻڌيءَ ۾ آندو.

[2] ڄرلي جونس سماڄڻ کان اڳ ڪل ڏهه مهنا اڳ، هن جو "لکي" ناني ڳوٺ ۾ وڃڻ ٿيو. اتي هن کي خبر پيئي ته اتي جي پنچائت ۾ نه صرف ڦوٽ آهي بلڪ ڏهه هزار روپيا به پنچن وٽ وڌل آهن. ڀڳت جن موقعو ڏسي، سائين ڳالهه ڪئي. راند جي هوائڪرن ۾ به ان جو ذڪر ڪيو، هڪ اڌ ڏينهن وهي سڀئي پئسا وصول ڪري پنچائت کي ڏنا.

روپيا ڏان ۾ ورتا ۽ ان مان اهو ماليءَ جو گروي اڻ
گهر ڇڏايو.

(٣) هڪ دفعي ڀائي ڪنور رام صاحب جو شڪارپور ۾ وڃڻ ٿيو. اُتي ابراهيم اچي کيس عرض ڪيو ته ”منهنجي جي اکيءَ سبب شروع ڪيل اکيه جي اوڙڪ آهڙي ڪرڻ ٿي سگهي آهي. سو اوهين ڪا واهر ڪريو“ سنت ڪنور رام، اُنهن کي ساڻ وٺي شهر جي سيٺين-ساهوڪارن وٽ ويو ۽ اٺ-ڏهه هزار روپيا گڏ ڪري کين ڏنائين. ان اُهولي اکيه جي اوڙڪ آهڙي اوري ٿي سگهي.

(٤) هڪ دفعي خانپور لعلڪي ميرپور ماٿيلي جي ماڻهن گوٺ لاءِ دربار (گرو مندر) ٺهرائڻ لاءِ ڪنور رام کي عرض ڪيو. ڀڳت صاحب گوٺ جي ڏانوَن شخصن مڃيهان ٦٠٠ روپيا ڪٺا ڪيا، پر اهي روپيا دربار ٺهرائڻ لاءِ ڪافي نه هئا. ان ڪري ٻه چار ڏينهن گوٺ ۾ رهي ماڻهن وٽ جيڪا پنچائت جي پئسا وصول هئي، سا وصول ڪئي ۽ مندر جو نرمان ڪرايو.

(٥) ڪوئيٽه (بلوچستان) ۾ جڏهن ڀُوڪمپ آيو تڏهن ڀڳت ڪنوررام صاحب اُنهن ڏينهن ۾ جيڪب آباد (سنڌ) ۾ هئو. هو هميشه هرڪ اسٽيشن تي اُنهن سان گڏجي ويندو هو ۽ گهايلن ۽ پيڙتن جون جيڪي ٽرينون ايندڙيون هيون، اُنهن جي سيوا-ٽهل ۽ سنڀال ڪندا هئا ۽ اُنهن کي اَن وغيره ڏيندا هئا ۽ بيمن ڪپڙن لٽن جي ربط ڪندا هئا.

ھلائي ھئن جي پراپڪار-ورليءَ جا ڪجهه مثال
هيٺ ڏجن ٿا:-

(۱) ڪراچيءَ ۾ اچا ماڙوارن لي ڏهه ڀڳت صاحب
جن آيا هئا. جيتا ڪين وياتي ڪئي ته ڪراچيءَ ۾ هر
سال پليگ جو ڪوپ ٿيندو آهي، توهين سڀ پرش آهيو
پرڀوءَ کي ڪراچي نواسين جي طرفان پرارٿنا ڪريو تہ
جيئن هيءَ بيماري شهر واسين کي نہ ستائي.

ڀائي ڪنورام جواب ڏنو تہ مان سڌ يا ساڌو ڪونہ
آهيان پر ءِ ۽ پرڀوءَ جي اڳيان پرارٿنا ڪرڻ منهنجو ڪم
آهي، اڳتي هن جي مرضي.

"منهنجو وس واڪا، پرڻ ڪم پرڀوءَ جو." اهين چئي
ڀڳت ڪنورام ڏاڍيءَ شرڌا سان ساٿين سان پرارٿنا
ڪئي. تنهنجو اهو نتيجو جو سڀني پرارٿنا ساٿين وٽ
اکهاڻي. اڻهيءَ ڪانپوءِ ڪراچي نواسين اهيءَ بيماريءَ
کان ڇوٽڪارو پاتو.

(۲) روهڙيءَ ڀالي ڳوٺ ۾ هڪ ڪيرن لي رهندو هو،
هڪ ڀائيءَ عرض ڪيو تہ "منهنجو ڳهر هڪ ڏاڍان وٽ
گروي رکيل آهي، اهو شاهوڪار ضبطي آڻي، ان کي
ضبط ڪرائي رهيو آهي. منهنجو ڪمائڻ وارو ڪير ڪونهي.
مان، منهنجي ٻهين ٻڍيءَ سڀئي اي ڳهر لي وينداسين
تنهنڪري توهين مهرباني ڪري ان شاهوڪار کان اسان
جو ڳهر ڇڏايو." ڀائي ڪنورام هن کي آلت ڏنو. اهي
ڏينهن لکر جي سيٺ کي گهرائي، ڪانئس هڪ هزا

اوڙهان پراڻ لکيل ڪاڳر مهرشي وياس ان وچن ۾
انهن جو سار لکيل آهي ته ”سنسار ۾ جيڪڏهن ڪوئي
پُن آهي ته اهو آهي پروپڪار ۽ جيڪڏهن پاپ آهي
ته اهو آهي ٻئي کي ڏک ڏيڻ.“

مهرشي وياس جي هن وچن جو سمسد ڪنورام
جنم کان وٺي ٿي پالن ڪيو. هن جي جيون ۾ شايد
ئي اهڙو پل ٿلڻ هجي جيڪو پرماريٿ يعني ڏان ڏيڻ
کان خالي ويو هجي. ڀڳتيءَ گرو ديو ڀائي ستراماداس
وانگر هن هي؟ اڪ لپائي ته هري ڪيرتن جي وقت
جيڪي به هن جي جهوليءَ ۾ ايندو هو، اهو غريبن ۽
انا٘ٿن ۾ ورهائي ڇڏيندا هئا. ڀڳتيءَ ته پاڻ به هڪ
ڪوڏي ڪرڻ چاهيندا هئا. هن جي گرهست جو سڄو
ڪاروبار دوڪان جي ڪمائيءَ مان هلندو هو. هو ڪڏهن
جو ڏک سڀڪي ڪوڻ سگهندا هئا. هن کي هميشه
ٻئي جو ڏاڍو وڻندو هو، جيڪو هو ان چوٽيءَ جي ساڪار
مورتي ئي پيا هئا.

هٿن سان هاج ڪر، مک سان رام ڏيائي،
پکهر جي اوراٺي مان، ڪڍو اڳتي جي مدهن ٻائي،
ٻئي سالڪ وسائي، ته خوش هولڏان خالو ٿيو.

اورٿ:- هٿن سان محنت ڪر ۽ مک سان رام رام جو
جاپ ڪر، ڀڳتي پکهر جي اوراٺي مان ڪڍي غريبن
جي مک ۾ وجهو. جيڪڏهن انهن ٻنهي ڳالهين کي
[illegible] ته سدائين خوش رهندين.

" فريدا تنهن ماڻهي مڪيا لدا نه ماري گهر،
آهڙي گهر جائيٽي، ٻيرا لنا دي چوم."

(2) ڀڳت ڪنور رام، جڏهن ننڍا ٻالڪ هو ته هڪ
ڏهاڙي ڀڳت وجهندي، ڪنهن ڪنهن براهمڻ جهولي ۾
پنهنجي دشو ۽ مندي وڌي. براهمڻ پنهنجي دشو سدس
گلي ۾ وڌو. ٻالڪ ڪنور جهول واري سهوري وقت سدس
ستراماداس جي روا-رو ئي سوالن ۽ گهرجائن ۾ ورهائي
چڏي. صرف دشو ۽ مندي ٻاڻ وٽ رکيائين. ٻئي ڏينهن
صبوح جو دشو مٿي لي پئي ۽ مندي آڱر ۾ پائي، سدس
ستراماداس وٽ آيو ۽ اچي ڪنهن ٻيوان ٻيو. ٻالي ستراماداس
ڪنس دشو ۽ مندي ٻال ڏسي، منهن ڪٿي ڦيرايو. ٻالڪ
ڪنور ڪڏهن به سدس ستراماداس کي هن حالت ۾ ڪڏ
ڏٺو هو، سو هن جي اکين ۾ ٻاٽي ڀرجي آيو. هن دشو
مندي لاهي سدس ستراماداس جي ٻيرن لي رکي، روئندي
معافي گهري. سدس ستراماداس ڪنس گلي لڳايو ۽ چيو
"ٻچا! هرڪنهن وقت جيڪو به مال ملي، اُن تي اسا
جو حق ڪونهي. اهو سائينءَ جي ٽالي لي ملي ٿو
سائينءَ جي ئي گهرجائو ٻانرن کي ڏيڻ گهرجي." اُن
ڏينهن کانپوءِ ٻچاڙيءَ تائين ڀڳت ڪنور رام جهوليءَ ۾
مليل سهورو مال ٻروقت ئي گهرجائن ۾ ورهائي ڇڏيندو هو.

پر اُپڪار جا ساکيات روپ

اشٽا دش ٻراڻيشؤ - ورياسيه وچن دوئم،
پروپڪار ٻڻيايه - ٻاپايه پرپيڙنم.

مونکي هيئر ئي ٻاهر وڃڻ آهي، لهذا ڪري الله جي
نالي تي هيئر ئي ڪجهه ڏيارو. ڀڳت ڪنور رام، الله
جو نالو اٿي خوشيءَ سان جهوليءَ مان مٺ ڀري هن کي
ڏني. قسمت سان اُن مٺ ۾ چانديءَ جا ٻه سڪا گهٽا
آيا. هو ڀڳت صاحب جا ڳڻ ڳائيندو، خوشي ٿي هلي
ويو. اهو ڏسي هڪڙي ٻئي مسلمان فقير ٻه گهر ڪئي.
ڀڳت صاحب اُن کي ٻه جهوليءَ مان مٺ ڀري ڏني.
فقير ڏٺو ته ڪيس سڀ ٽامي جا ٿي سڪا مليا آهن، سو
هو غصي ۾ ڀرجي ويو ۽ انهن سڪن کي زور سان ڀڳت
صاحب جي منهن ۾ اڇلايو. گرميءَ جو وقت هو اوچتو
هن واقعي ڪري ڀڳت صاحب کي بيهوشي وٺي وئي.
ڪجهه ماڻهو ڀڳت صاحب جي ديکڀال ۾ لڳا ۽ ڪجهه
ماڻهن انهيءَ مسلمان فقير جي خوب مرامت ڪئي. هوش
۾ اچڻ تي ڀڳت ڪنور رام انهن سوال اٿاريو ڪيو ته
اهو فقير ڪٿي آهي، توهان هن کي مارايو ته ڪونه؟
اهو ڄاڻي ته فقير کي خوب مار ملي آهي، ڀڳت
صاحب ڏاڍو دکي ٿيو ۽ آکيا ڏنائين ته، "هن کي ڳولهي
وٺي اچو." فقير جي اچڻ تي ڪنور رام ڏاڍي پيار سان
اُن کي سمجهايو ته "بابا! ڏيڻ وارو ته خدا آهي.
تو ناحق مونکي مارايو." ائين چئي ڪري جهوليءَ مان
جيڪي هن جي مٺ ۾ آيو سو ڪڍي فقير کي ڏنائين،
اهو ڏسي فقير ڏاڍو شرمندو ٿيو ۽ معافي وٺڻ لڳو. ڀڳت
صاحب هڪڙي فراد صاحب جو سلوڪ ٻڌي ٻڌايو:

ونندو هو ان جا پئسا ۽ جيڪي ڪجهه ڏيندو هو، سو
لکندو ويندو هو. اهڙيءَ طرح اهو ڪاروبار پيو هلندو
هو. ڀائي ٽاراچند گذاري ويو ته ڀائي ڪنوررام دوڪان
هلائيندو هو. اهو به ڀائي چوٿمل کان مال وٺندو هو ۽
انهن جهونو کاتو هلندو آيو، صفا ڪونه ٿيو. ڪنوررام
ڀائي چوٿمل کي گهڻيئي دفعا لکيو پر جيئن ته چوٿمل
به گهڻي ڪر وارو هو تنهن ڪري ان کي وقت ڪونه
مليو. آخر ۱۹۹۲ سنبت جي ڀڳت ڪنوررام دل ۾ خيال
ڪيو ته حياتيءَ جي اعتبار ڪونهي. حساب صفا ٿيڻ ته
گهرجي. تنهن ڪري هن ڀائي موٽارام جو سندس سنگتي
هوندو هو ۽ سندس حساب ڪتاب رکندو هو، تنهنکي
سمجهائي گهوٽڪيءَ ڇاڙهي موڪليو. ڀائي موٽارام به ٽي
ڏينهن ٽڪي، سڄو حساب ڪتاب گڏرال ڪيترن ئي
سالن جو، لاهي آيو ۽ اچي ڪنوررام کي ڏنو. ڪنوررام
پنهنجي هٿ کي بقايا رقم ڏيئي موڪليو ته وڃي رقم
ڏيئي حساب صفا ڪري اچ.

ڪيميا جو اوزار

هڪ دفعي شهدادڪوٽ ۾ ڀڳت ٿي رهيو هو، ڀڳت
ڪنوررام ٿير انوسار جهولي ڦهلائي. هڪ غريب مسلمان
ڀڳت صاحب کي وينتي ڪئي ته ”سائين! منهنجا ٻچا
اڃ مري رهيا آهن، مولا ڪي ! ڪجهه ڏيو.“ ڪنوررام
چيس ته ”ڀڳت پوري ٿيڻ کان پوءِ جيڪو منهنجي پاڳ ۾
هوندو سو ملي ويندءِ.“ پر مسلمان رات هٽي اچڻ ته

٤١ پگمس کدورام

مؤج أنهان سر ساوڻ دي،
ھر عشق ۾ جو کرتو ھوسي،
دان کفر دا ورکا توسي،
ساري سڌي أنهان کو هوسي،
ذالي صفائي سماوڻ دي،
نره ھارش جهه سر آوي،
عاشق جان سوزي سدائي،
بيدردا نون کل نه کائي،
دردي دي درد دکاوڻ دي،
لالي دليان نه ھوسي داہر،
عقل نه اوڙھي لهسي رهبر،
سمجهي کام کو صرفي اي سر،
شاهي طبل وجاوڻ دي،
بيدل وحدت جي ڳالهه مڃ نون،
وهم طلسم دوئي دا ڀڃ نون،
وچ عرض ازل دا ڳن لون،
اسدھ آوڻ جاوڻ دي.

چون ٿا ته ھوري اتين ڏينهن، فقير غوث علي شاه هن آسار سدسار مان کوچ کري ويا.

(٣) پاڻي کدورام صاحب هڪ جڳهه تي هر ھڪڙاڻ کري رهيو هو. هڪڙو ٻيلي، سندس درشن کرڻ لاءِ اچيان وڏندو ٿي آيو. کيترن ماڻهن جون جوش ۾ پرون چڙهي ويئون. وچاري ٻيلي جي اي عزتي کئي وئي.

سري گرو گرنٿ صاحب جن جن حضور گرودوارا آهن
پوءِ توهين ڇو انهن مڪانن جي مهندڙن جي درشن لاءِ
وڃو ٿا؟" پکيس ڪنوررام جواب ڏنو ته "بابا! گرو
گرنٿ صاحب ۾ به ڪبير پکيس ۽ فريد صاحب وغيره
مسلمان درويشن جي وائي پڙهيل آهي. اها مهما آهي
هري نام جي. جيڪو ماڻهو ان جي نالي جي ڪمائي
ڪندو، پوءِ چاهي اهو هندو هجي يا مسلمان، عزت
لائق آهي.

جڏهن بابا ڪنوررام جي اچڻ جي خبر پئي عرش
علي شاه کي پئي ته هو خوشيءَ ۾ ٻاهر واجهر ۽ اچي
پکيس صاحب کي گلي لڳائي، پيار ۾ روڪ آسڻ ڏنو ۽
ان ٽولي به ٻئي ڪلاڪ لڳاتار روحاني ڳالهيون ڪيداڻون
رهيون. موڪلائڻ وقت مسلمان درويش فرمايو ته "هاڻي
مان بابا هڪ هفتي جو مهمان آهيان. سالن کان اها
آس هئي ته اوهانجو درشن ڪريان ۽ اڄ منهنجي اها
آس پوري ٿي." اهو ٻڌي، بابا ڪنوررام جي اکين
مان پريم جا ڳوڙها وهڻ لڳا. ويندي وقت هڪ سندر
ڪافي سائين بيدل جي کيس ٻڌائيندا ويا.

سڪ رمز وجود وڄائي ڏي،
تهين حاجت ٻڌڻ ٻڌاوڻ دي،
اکيان دي وچ جو ڪرلي اڙيا،
عشق دي چاڙهي موڙ نه چڙهيا،

درشٽيءَ جا ڪجهه مثال هتي پيش ڪيا وڃن ٿا:-

(١) هڪ دفعي ڀائي ڪنور رام جو ڪراچيءَ وڃڻ ٿيو. پٺيان منڊليءَ ڪانسواءِ ڪيترا اوڙا لڱڙا ۽ اپاهج هنن سان گڏ هئا. هڪ سيٺ جي سوال ڪرڻ تي ته ڪيترن اپاهجن سان گڏ ڦرڻ سان ڀاڙي وغيره ڪانسواءِ هنن جي کاڌي وغيره لاءِ به ڪافي خرچ ٿيندو؟ تنهن تي ڀڳت صاحب جواب ڏنو ته "هنن وچارن ڪڏهن ريل ۾ سفر نه ڪيا، پر ڪڏهن ريل گاڏي به ڪونه ڏٺي آهي. هاڻي جيڪڏهن ايشور جي ناليءَ جي ڪرپا سان هنن کي سفر وغيره جي سهوليت ملي وڃي ته ويچارا ڏاڍو خوش ٿيندا. هر هڪ جي خوشي معنيٰ ڀڳوان جي خوشي؛ جيڪڏهن ڀڳوان کي خوش ڪرڻ جو اهڙو سٺو موقعو ملي وڃي ته اُن کي ڇو هٿان وڃائجي."

(٢) هڪ دفعي ڀائي ڪنور رام کي نياپو مليو ته ٻلهڙار جي ڳوٺ ۾ غوث علي شاهه نالي ڏاڍو پهتو مسلمان درويش رهندو آهي. اُن توهانکي ياد فرمايو آهي. هن جي عمر ١٠٧ ورهيه آهي، تنهن ڪري نياپو موڪليو هئائين ته مان خود جيڪر توهان سان گڏجڻ اچان ها پر ٻڍاپي جي ڪري لاچار آهيان. اهو نياپو ٻڌي، ڪنور جو مستڪ جهڪي ويو ۽ چوڻ لڳو ته مان وڏو ڀاڳيوان آهيان جو مونکي هڪ درويش ياد ڪيو آهي. ٻه چار منڊليءَ جا دوست ساڻ وٺي پنڌ پيا. رستي ۾ ڪٿهن

ماڻهن جا منهن ڪيس ڏسي سرها ٿي ويا. هو اهڙي طرح ڳالهه لڳو جو ٻڌندڙن کي شڪ نه پيو ته ڪو سنت ڪي آهي. ماڻهن سندس واکاڻ ۽ پڇڻ لڳا ڪيس ڏعائون ڏيئي ڪيون، "پڳس ٺڪور! سدائين زنده هجين."

هينئر جيتوڻيڪ پاڻ ٺڪور رام ديهه سميت اسان وٽ ڪونهي، پر اسانجي دل ۽ دماغ ۾ هو هميشه زنده آهي ۽ رهندو.

سمدرشي سنت ٺڪور رام

جهڙي جهه، ٿلهن اسارون - اهڙي اهي ديکون لوهي،
لڪري، اهري، ٺڪڪري - رهي آرسي هولي.

اهڙ ادم سان برابر جي اٿڻ ۾ مکڻ رهڻ واري سنت ۾ جيڪڏهن سم درشٽي نه هجي ته، پڳتيءَ جي معنيٰ ڪهڙي رهي. گرو ڪرپا ۽ برهم گيان هن جي دل کي اتر ۽ ادار ۽ مهان بڻائي ڇڏيو هو جو هر هڪ شيءِ ۽ پراڻيءَ ۾ هن کي ايشور درشن ملندو هو، جيڪو نه هن جي لاءِ هر هڪ شيءِ ايشور جي درشن ڪرائڻ واري آرسي ٿي وڃي هئي. ڀڳوان ڪرشڻ جي وچن انوسار:-

وديا وان سمپني براهمڻي گئي هستني،
شني شوپاڪي جي پنڊتا سم درشن.

ارٿ:- وديا ۽ وان ارو براهمڻ، ڳئون، هاٿي، ڪتي ۽ چنڊال ۾ به پنڊت (برهم گياني) سمدرشي هوندو آهي.

پاڻ ٺڪور رام هندو، مسلمان، ڀاڳيا، چمار ۽ غريب

سنت ڪنوررام جي اروڙن ڪافين، ڀڄن، ڪٿائون ۽
ڪهاڻيون ٻڌائي، ماڻهن کي پئي وندرايو. ان ڪنوررام
جو پتو ڪونه هو. ٻارهان وڄي ويا، هڪ اچي ليو،
ماڻهو واجهائڻ لڳا. پنچائت جا ميمبر، پاڻ ڪنوررام
صاحب جتي رهيو پيو هو، اتي ويا. ڏٺائون ته ڪنور
صاحب ننڊ ۾ غلطان آهي. ٽهليءَ کي چيائون ته اٿاريس،
هو جڏهن اڳيان آيو ۽ هٿ لاتائينس ته لب ۾ لڳو،
پئي اٿ ٻڌس. ٽهليو اچي پنچن کي ڪچي، چوي ٿي
چوي ته اتري ۾ اڃا ماڻهو آيو ته جيئن انهن اقرار آهي.
ڪنوررام صاحب کي چئو جلد اچي. اتري ۾ ٿي اچي
لڳا. ڪنوررام صاحب جي ڪهڙي موجب اک کلي ته هن
ٽهليءَ کان پڇيو، "وقت گهڻو ٿيو آهي؟" ٽهليءَ جڏهن
وقت ٻڌايس ته اڪدم اُٿي ڪڙو ٿيو. چيو ۽ جامو بدلڻ
لڳو. ٽهليءَ کين گهڙڻي چيو ته لب جا اٿ پيا ٿا اوڏ
هن حالت ۾ ڪيئن ٿا وڃو؟ ٽهليءَ کي جواب ڏنائين،
"بابا! سڀئي سنگت پنچن ٻڌل ڪنان سگهندي
مان اچي ڪني ٿي آهي. ڪٿ ۾ نوي اهڙي لبا ۽ لب
جا مهنجي اقرار کي وڃائي. مهنجي اقرار ٿي ايڏي
خلق اچي ڪني ٿي آهي. واجب ناهي ته آءٌ هن سرير
جي موه خاطر خدا جي خلق کي نراس ڪريان. هي
سرير ان سائين جي امانت آهي. ڀڄن ۽ ڀڳتيءَ ۾ انجي
آهي. وڃڻ ڏيئي، ڪوٺ مان ڪهڙي آيو آهيان لعهڪي
ڪيئن پڳ ڪيڏس." ائين چئي ڪنوررام ڀڳت ۾ آيو.

سمجهي، وڏائي لوڙهيءَ وانگر، هن ڀڳت مندائيءَ کي
علي ڳوٺ ۾ موڪليو ۽ ٿورو رات جو ڀڳتيءَ جو واعدو
ڪري ڳوٺ وچ واري ڳاڏيءَ ۾ سوار ٿي، جرواڙ ڳوٺ
۾ اچي پهتا. جڏهن ڪري هو اکين سامهون هن جي ڀڳتيءَ
ڪان اڳي ئي چڪو هو. پهچڻ ڏکائي پنڌيءَ ۽ سمهڻ
کي الڳ ڏٺي، ۽ چار ڪلاڪ اتي ترسي، علي ڳوٺ
ڳالهه ووالا ٿي ويا. شرائط ڀڳوت گيتا جي هيٺين سلوڪ
موجب هو استر-ٻڌيءَ وارا سندي هئا:

دکيئي شراڙ درگن منا سکيشو وگت سپره
وات راڳ ڀيا ڪروڌ استهت ڌير مني رچيتي.

جيڪو ڏکن ملڻ تي ٻ ڏکي ۽ سکن ملڻ تي، سکن
جي پراپتيءَ ئي ٻ جن جي چاهنا دور ٿي ويئي آهي،
جنهن سنسار جي ڀيءِ ۽ ڪروڌ کان ڇوٽڪارو پراپت ڪيو
آهي، اهڙو ماڻهو ئي استر ٻڌيءَ وارو مني آهي.

(٥) هڪ ڏينهن ڀڳت ڪنورام کي ملڻ ۾ ڀڳتياڻ
طرفان ڀڳت لاءِ گهرايو ويو. رات جو انهيءَ ساڳي ڏينهن
ٻجي ڏاڍي ڀڳت صاحب جي ڀڳت ڀڳتياڻي هال اڳيان
ڇوڪرا ٿي شروع ٿيڻي هئي. هندو مسلمان، ڳالهين مرڻان
۽ ٻارن سوڏا ماڻهو ڪالي اچي ڪٺا ٿيا هئا. جوڪ ڏ
سڄو پرچي ويو هو ۽ ماڻهو، ٻارن ۽ زالن سوڏا ڇرڏاري
ڪهڙن جي ڪڏن تي ويٺا هئا. ماڻهو آس پاس جي ڳوٺن
مان ٻ. ڪهڙي آيا هئا جو ڏ ڀڳت ڪنورام صاحب جن
جو نالو چرڏاري مڪرال هو. ١١ بجي ڀڳت شروع ٿي.

کي ڪوٺڻ لاءِ هڪ ماڻهو آيو ته ماستر ٽيو مل جو اٿي
حاضر هو، جواب ڏنو ته سنت صاحب کي انڪار آهي،
اهي ڪيئن هلي سگهندا؟ اهڙا ڳالهه ڪنور رام صاحب
جي ڪن تي پيئي ۽ هو جهٽ اٿي پيا ۽ شري ٽيو مل
کي چيائون ته منهنجي پٺيان ايندا توهانکي اٺين چوڻ ته
ڪهڙو هو ۽ جهٽ جامو ۽ پير پائي وڃڻ جي تياري
ڪرڻ لڳا. شري ٽيو مل کي چيائون ته "هيءُ جيون
ئي ايشور کي ارپيل آهي. جيڪڏهن هن ناسونت سرير
جي چنتا ڪري هٽي ته وينديس ته مان پنهنجي پريو
جي سامهون گنهگار ثابت ٿيندس. جنتا جناردن جي پرام
کي مان ڀنگ ڪرڻ نٿو چاهيان." ۽ هيءُ چوپائي چيائين:

سنت جنو ڪي پرتي ڀلي تو پاليئي،
دشٽ جنو ڪي سنگ ٽلي تو ٽاليئي،
ڪنڪ ڪامني ڪي هيت سي آپ بچا ليئي،
ڀڄندا رام ڀڄن ۾ هاٿ ڪلي تو ڪاليئي.

(۴) هڪ دفعي ته سنت صاحب جن کي ڪنهن پروگرام
مان لنگهڻو پيو. سوامي جن ڏهرڪي ڳوٺ ۾ هرڪيرتن
۾ مگن هئا، اتي ۾ هن جي ڳوٺ مان خبر آئي ته
سندن پٽ ارجن سخت بيمار آهي. سنت ڪنور رام پڌو
اٿندو ڪري، هرڪيرتن ۾ مگن رهيو. پڇڻ ڪانوءِ ڪين
هلي ڳوٺ ۾ ڪيرتن ڪرڻ لاءِ ويٺو هو، پنهنجي پٽ
مدلي سميت جڏهن هو اسٽيشن تي پهتا ته ڪين ابار
ملي ته سندن پٽ جو مرڻو ٿي ويو. ڀڳوان جو ڀاڻو مٺو

ڪي ڪرڻ لاءِ هڪ ماڻهو آيو ته ماستر لڌو مل جو اڳي
حاضر هو، جواب ڏنو ته سنت صاحب کي اڌار آهي،
اهي ڪيئن ٿا سگهندا؟ اها ڳالهه ڪنور رام صاحب
جي ڪن تي پهتي ؛ هو جهٽ اٿي پيا ۽ شري لڌو مل
کي چيائون ته منهنجي پٺيان ابا ٻاهرانڪي اٿين چوڻ ته
ڪهڙو هو ۽ جهٽ جامو ۽ پڳ پسائي وڃڻ جي تياري
ڪرڻ لڳا. شري لڌو مل کي چيائون ته ”هيءَ جيون
ٽي ايمو، کي اپيل آهي. جنهن ڪڏهن هن ڪاسونس سواءِ
جي چنتا ڪري هٿي ته وٺندس ته مان پنهنجي پرڀوءَ
جي ساموهون گنهگار ثابت ٿيندس. جنتا جنارڌن جي پرام
کي مان ڀنگ ڪرڻ نٿو چاهيان.“ ۽ هيءَ چوپائي چيائون:

سنت جنو کي پرتي پالي تو پائيءِ،
دشت جنو کي سنگ ٿلي تو ٽاليءِ،
ڪنڪ ڪامني ڪي، هيت سي آپ ڇڏا ليءِ،
ڀڳندا رام ڀڄن ۾ هاٿ گلي تو ڪاليءِ.

(٤) هڪ ڀيري ته سنت صاحب جن کي ڪن ڀرڪيا
مان لنگهڻو پيو. سواءِ جن ڏهرڪي ڳوٺ ۾ هرلڪيران
۾ مگن هئا، ايتري ۾ همن جي ڳوٺ مان خبر آئي ته
سندن پٽ اوچن سخت بيمار آهي. سنت ڪنور رام پڇو
اٿيڊو ڪري، هرلڪيران ۾ مگن رهيو. ڀڄن ڪانپوءِ ڪين
هلي ڳوٺ ۾ ڪيرتن ڪرڻ لاءِ وڃڻو هو، پنهنجي ڀڄن
منڊليءَ سميت جڏهن هو اسٽيشن تي پهتا ته ڪين ڪا
ماڻي ته سندن پٽ جو مرڻو ٿي ويو. ڀڳوان جو ڀاڻو مڃو

وهندا هئا. هن باري ۾ ڪجهرائي مثال ڏيئي سگهجن ٿا.
ٿو هتي ان جو ڪجهه مثال ڏجي ٿو.

(١) هڪ دفعي هن جي ڪنبا ڏاڍي بيمار ٿي
پيئي. هن گهوٽڪي شهر وارن کي گهوٽڪيءَ ۾ اچي
ڀڳت ۽ هري ڪيرتن ڪرڻ جو وچن ڏنو هو. سو هو
هري ڪيرتن ۾ پهچي ويا. هري ڪيرتن جي سمي هن
کي پنهنجي ڪنبا جي موت جو سماچار مليو، تڏهن به هو
شانتيءَ سان هري ڪيرتن ڪندا رهيا.

(٢) ١٩٣٩ع ۾ سنڌ، بمبئي کان الڳ ٿي چڪي هئي.
اتر سنڌ ۾ مسلمانن لٽ مار، خون خرابي، ظلم اتياچار
ڪرڻ شروع ڪري ڏنا هئا. ڪيترن ئي هندن جي حياتي
خطري کان خالي ڪانه هئي. ڀائي ڪنوررام کي نهال
ٿالي ٻرت ۾ هري ڪيرتن لاءِ وڃڻو هو. سندس استريءَ
جي حالت گمڀير هئي. ٻرت جي پنچن کيس اوڏانهن
وڃڻ کان منع ڪئي پر هن انهن کي چيو ته "مان
پنهنجي گرو ديو جي نيم کي ڪڏهن به ڪونه ٽوڙيندس"
۽ هو نهال هليا ويا.

(٣) کيرپور ميرس ۾ هري ڪيرتن لاءِ ويل هئا.
هن جو نيم هو ته پرڀات جو ٣ بجي اٿي، ضروري
حاجتن مان واندو ٿي، ساڍي ٤ بجي جي لڳ ڀڳ هري
ڪيرتن جي لاءِ ويندا هئا. ليڪن هن جا ٻيا ساٿي
هري ڪيرتن ڪندا هئا. ان ڏينهن ڀائي ڪنوررام کي
رالهو زوردار بخار آيو. تنهن ۾ ۽ ڪراهي رهيو هو. هن

ڀڳتي يا هري ڪيرتن ڪندو هو، اُنهن اکيون هميشه
بند هونديون هيون ۽ هري اوتار جي ليلا جي ڳائڻ ڪندو
هو ۽ نچندو هو. جڏهن هو ايشوري اوتار جي ليلا جي ڳائڻ
ڪندو هو ۽ نچندو هو ته ٻڌندڙن سڀ ٻڌ ٿي ڀاڄي ويندو
هو، حاضرين جنتا به اهو ڏسي مست ٿي ويندي هئي.
هڪ دفعي جڏهن مهاتما گانڌي سکر (سنڌ) ۾ آيو ته ميڙ
۾ هزارين ماڻهو هئا. ڏاڍو گوڙ شور هو. ان وقت سوڀاڳيه
سان ڀڳت ڪنور رام به مهاتما گانڌيءَ کي ڏسڻ لاءِ آيو هو.
هُو اُٿي ايندو ۽ هڪ ڀڄن ڳايائين ته سڄي جنتا شانت
ٿي وئي. ڀڳت ڪنور رام ٻڌندڙن هري ڪيرتن ۾ ڪڏهن
ڪي به واٽ کان ڪونه روڪيندو هو. هي جنتا جنارڌن
۾ ايشور جو ساڪشات درشن ڪندو هو. هڪ دفعي تحصيلدار
کين ڳالهه وٽ گهرايو. ڏاڍي ڀيڙ ڪٺي ٿي وئي، ۽ اچا
به ايندي ٿي رهي. تحصيلدار دربان کي دروازي بند
ڪرڻ جو حڪم ڏنو پر ڀڳت ڪنور رام هُن کي انهن
ڪرڻ کان روڪيو ۽ چيو، "خالق ته خلقت ۾ ٿو وسي."
ان کان جدا ٿيڻ سان خالق ڪونه ملندو.

سچي پرتگيا پالڻ

ڀڳت ڪنور رام هڪ خيال جو ۽ انجام پالڻ جو پڪو
هوندو هو. ڪيترائي دفعا اهڙيون تڪليفون هن
جي سامهون آيون جو وڏي ۾ وڏو اُسري ته جيڪر لڏي
وڃي پر سنت صاحب ڀڳت ڪنور رام پهاڙ وانگر اڏول

لب مٺا، لميس-ڪرهسعد ڪه ڀوڳي
نانڪ لس ٻرک ڪا-ڪني الغ نه پاتيا.

جنهنتي ٻروءِ جي ڪرپا ٿئي ٿي اُن لاءِ ڪابه ڳالهه
ناممڪن ڪانه ٿي ٿئي.

شادي ڪرڻ کان پوءِ جلدئي ڪنوررام پنهنجي زال
سميت ٻاٻي ستراماداس جي گهر ۾ رهي آئي سندن سيوا
ڪئي ۽ پوڄڻ ڪرڻ لڳا.

جڏهن ٻاٻي ستراماداس جن پرم ڌام پڌاريا تڏهن کان
هو اُنهن جي آشرم ۾ رهڻ لڳو. سنت ستراماداس پنهنجي
حياتيءَ هڪ ڌرمشالا ۽ سنت ڪولسارام جي سماڌيءَ وٽ
زمين لي مسافر نامڻ جو خيال ڪيو هو. اُهو ڪم ڳالهه
سندس حياتيءَ هوندي پوري نه ٿي سگهي. ڀڳت
ڪنوررام ڌاپيءَ ڪوشش سان پهرو ڪنو ڪري، اُن
کي نهرايو.

ڀڳت جيون

پنهنجي گروءَ سنت ستراماداس جي پرم ڌام پڌارڻ
کان پوءِ هو گهڻو وقت ايڪانت ۾ گذارڻ لڳو. ڀڳتي
ڪرڻ لڳو ۽ اُن سان گڏ گروءَ وانگر سنڌ جي شهر شهر
۽ ڳوٺ ڳوٺ ۾ وڃي ڀڳتيءَ جو پرچار ماڻهن ۾ ڪرڻ
لڳو. ٻريو ڀڳتيءَ جي ڪري سندس اکين ۾ اشوري
جوت چمڪي پيئي. اُنهن هوندي به هو نماڻو هوندو هو
۽ سدائين اکيون هيٺ ڪري هلندو هو. هو جڏهن به

ڀائي سترامداس اهو ٻڌي، سنڌو وسوائي گهر ۾ ويو ۽
هڪ سفيد چادر ڪڍرائي سڄي ڪاٺي کي ڍڪي، اکيون
بند ڪري، هٿ جوڙي ٻارڻا ڪرڻ لڳو.

” تم ٺاڪر تم پئي ارداس
جيئڙو پنڊ سڀ تهري راس
تم مات پتا هم ٻالڪ تيري
تهري ڪرپا ۾ سوک گهنيري
ڪوئي نه جاڻي تمرا انت
اوچي تي اوچا ڀڳونت
سڪل سمگري تيرو سوتر ڌاري
تم تي هوءِ سو آگيا ڪاري
تمري گت مت تم ہي جاني
نانڪ داس سدا قرباني.“

ٻارڻا ڪري چادر کڻي ڪاٺي جي شين ٻي ڀائيءَ
جو چنبو وڌائين ۽ اهو سڄي شهر ۾ ڊنڊورو گهمائين نه
سڄو شهر ڪنور رام جي شاديءَ جي خوشيءَ ۾ اچي لنگر
کائي. ڀائي سترامداس جي ديا سان جيڪي ب آيا هئا
سي ۽ ٻيا سڀ ٻوڙ سان کائي ويا ۽ ٻاقي اچي ٿيو، جو
فقيرن وغيره ۾ اچي ڏنائون ۽ ورهائو ويو.

سوامي سترامداس جي هن چمتڪار ۽ اهڙن ڳالهه
کي ڏسي، اسانکي سري گرو نانڪ صاحب جا وچن ياد
پون ٿا.

راج مهه راجا جوگي مهه جوگي

ھو ڪنور کي ولي، ڀائي سترامداس وٽ آيو ۽ ڪنس
ويٺي ڪيائين ته ”جٽي ھي ٻسر ۽ اوھين پنھنجي
ھٿن سان ٻڌي ڪرايو.“ ڀائي سترامداس سندس وينتي
قبولي ڪنور کي ساڻ ولي، پنھنجي پتا سنت ڪونارام
جي سماڌيءَ تي آيو ۽ اتي ڪنور کي جٽا ٻڌائين.
پاڻ ۽ ڪنور ليو. سنت اکيون ٻوٽي پرارٿنا ڪئي.
پرارٿنا جي وقت تي سماڌيءَ جي وچان ھڪ ڪارو
ڏاڍو نڪري آيو. اھو ڪارو ڏاڍو ڪٽي ڀائي سترامداس
ڪنور جي ڳلي ۾ وڌو ۽ اھو آسيسا جو ٻسرابه ڪيل
ڪارو ڏاڍو سنت ڪنورام جي ڳلي جو ھار ٿيئي پيو.

مڱڻو ۽ وواھ

جٽي جي شب سنسڪار ڪاھوڙ ڀائي تاراچند سنت
سترامداس کان آڪيا ولي، سکرباڻيءَ جي ڳوٺ جي
زميندار ڀائي اوڏومل جي ڪنيا سان ڪنورام کي مڱڻو
وواھ جو مھورت سنبت ١٩٦٠ ڌاري جو ڪڍيو. سوامي
سترامداس جن پنھنجي سڀني ستسنگين کي شامل ٿيڻ
جو اوڏو ڏنو. ڪيترن ڳوٺن جا ماڻھو اچي شامل ٿيا ھئا.
شادي ڏاڍي ڌام ڌوم سان ٿي گذري. سوامي سترامداس
پتا جي حيثيت سان حاضر ٿي ڪھوٽ ڪنوار کي آسيسا
ڏني. وھنو ھو ته اھڙي ۾ ڀائي تاراچند ڪوماڻيل منھن
ٿي سترامداس وٽ آيو ۽ چيائين ته ”مھراجا ڪاڏي
ڌار ڪان ته ماڻھو وڏا ڪا آھن. ٻوڙا ڪيئن ٿيندي؟“

هو اُني ڪنور کي ٻه، وٺي ويندو هو. ٻالڪ ڪنور جو آواز مٺو هوندو هو. شڪل جو نماڻو هوندو هو ۽ ڳائيندو هو ته دليون کڻي ويندو هو. سندس ڳائڻ تي واهه واهه ٿيندي هئي.

گرهست ۾ پرويش

ڪنور رام هينئر جوان ٿيو هو. گرو گهر ۾ گرو شيوا ڪندي، ڀڄن ۽ سنگيت وديا-گيان ڏيان سکڻ کان پوءِ هو جڏهن ١٨ سالن جو ٿيو، تڏهن سندس پتا ڀائي تاراچند ويچار ڪيو ته ڪنور هاڻ جوان ٿيو آهي ۽ هاڻ کيس گرهست ۾ آڻڻ گهرجي. اهو ويچار ڪري، هو ڀائي سترامداس وٽ آيو ۽ اچي پيرن پيو، هٿ جوڙي وينتي ڪيائين ته ”سائين! هاڻ ڪنور جوان ٿيو آهي، توهان کيس موڪل ڏيو ته جيئن هو گرهست ۾ داخل ٿئي. ڀائي سترامداس کيس خوشيءَ سان موڪل ڏني. هو ڪنور کي پاڻ سان گهر وٺي آيو ۽ کيس دوڪانداريءَ ۾ لڳايو. ڏنڌي ڌاڙيءَ کان واندو ٿي هو ايشور جي ڀڄن ۾ لڳو رهندو هو. سندس پريت ڀائي سترامداس پنهنجي گروءَ سان لڳل هئي. هو روزانو صبوح ۽ شام جو دوڪان تي وڃڻ وقت ۽ موٽڻ وقت گروجيءَ جو درشن ڪندو هو. شاديءَ کان اڳ واجب هو ته سندس جڻيءَ پائڻ جي رسم پوري ڪئي وڃي. ڀائي تاراچند اها رسم ڀائي سترامداس کان ڪرائڻ پئي سمجهي، اهڙيءَ ڪري

ايشور کي پائڻ لاءِ ڀڳتي مبارڪ ۽ اُتم آهي پر
ڀڳتي اهڙي ڪرڻ گهرجي، جهڙي سري ڪرشڻ گيتا ۾
چيو آهي ۽ شاه صاحب بہ فرمايو آهي تہ:

"هٿ ڪم ۾ - ۽ دل يار ڏانهن."

تنهن ۾ انسان مکتي پائي سگهندو. جيئن ڪنول
جو گل پاڻيءَ ۾ رهي ٿو، پاڻيءَ کان مٿي آهي تيئن جي
انسان گرهست جا فرض پاليندي ۽ اُن ۾ رهندي بہ، سندس
ڌيان ايشور ڏانهن هجي تہ اُن جو درجو سنياسين-تياڳين
کان مٿي آهي.

تنهن کان سواءِ گرهست ۾ رهندي انسان جو فرض نہ
رڳو سندس ڪٽنبين ڏانهن آهي پر سڀني مخلوقات ڏانهن
آهي. گرهستيءَ کي گهرجي تہ پنهنجي ڪٽنب جي پالنا
سان گڏ هو پنهنجيءَ آهر انهن گهرجائن جي سيوا ڪري.
پاڻ رام پڙهي ۽ ٻين کي سمرڻ ڪرائي تہ اُن جهڙو
ٻيو ڌرم جو ڪم ڪونهي. روزانو مٿين قسم جون امر
سکيائون سنت ڀائي سترامداس، پالڪ ڀڳت ڪنورام
کي ڏيندو هو.

ڀائي سترامداس پاڻ ڀڳت هو، تنهن ڪري ڪنور
کي پڻ ننڍڙيءَ اوستا ۾ ئي جامو ۽ چير پارائيندس. کيس
روزانو صبوح ۽ شام ڪٿائون وارتائون، ڀاڳوت ۽ سري گرو
گرنٿ صاحب مان پڙهائيندو هو. کيس سنڌ جي صوفين
۽ شاه صاحب جا ڪلام پڙهائيندو هو ۽ چوائيندو هو.
اهڙيءَ طرح جتي تہ ڀائي سترامداس ڀڳت وجهڻ ويندو

لڳائي، پنهنجي خوشيءَ جي پرواهه نه ڪري، پنهنجو انجام ٻارڙو ۽ پنهنجي ٻالڪ جي هن دنيا جي ڀلائيءَ لاءِ پنهنجي سڀني لئي پٽر رکي ٻالڪ سنت حوالي ڪيو.

ٻالڪ ڪنور کي انهيءَ ڪامل گروءَ وٽان اهڙو جوت مليو. پيار ۽ صدق ايشور ۾ ۽ انهي خلق لاءِ وڌيو. ايشور جو گيان پراپت ٿيو. وئراڳ مليو ۽ ان گروءَ سان گڏ ڀاڳ لوهه هوندي به پارس اٺڪي پيو. جيئن پارس سان لوهه لڳڻ سان لوهه سون ٿي پوندو تيئن ٻالڪ ڪنور، ڀائي ستراماداس جي سنگ ۾ رهي ڪندن سنت ٿي پيو.

سنت ۽ مها پرش اسڪولن ۾ تعليم ڪونه ٿا وٺن. انهن کي ايشوري ڏات ٿي ملي. جيئن سوامي رامڪرشن پرمهنس هڪ اکر به ڪونه ڄاڻندو هو، پر ڪيس سمورو پارت مڃي ٿو. ساڳي ڳالهه ڀڳت ڪنور رام سان به هئي. سندن ڳوٺ ۾ ڪا اهڙي پاٺشالا يا اسڪول ڪونه هو جتي عربي لپيءَ ۾ پاڙهيو وڃي. ها هيات پتافليءَ جي ڳوٺ ۾ گرنٿي پاٺي هاسارام ڪاٿي وديا ۾ ٿوري گرنٿ گيان ۾ هوشيار هو ۽ ٻالڪ ڪنور تي به ان جو اثر ٿيو. هن ڪيس گرمکي سيکاري ۽ ڪاٿي وديا به سيکاريائين.

ڀڳت ستراماداس ۽ ٻالڪ ڪنور، جو روزانو سنجها ۽ صبوح جو گيان گوشٽ ٿيندو هو جتي ان وقت هو ٻالڪ ڪنور کي سکيا ڏيندو ۽ ڪيس ڀڳتي مارگ ٻڌائيندو هو.

”رام نام سڀکو ڪهي - ٺڳ، ٺاڪر اور چور
جا ارام راجهي ڌهن - تلسي نند ڪشور.“

وينتي ڪندي چيو، ”سائين! اسان جيڪو بابا صاحب
سان انيائي ڪيو هو، سو هاڻي ڀاڙي آيا آهيون. اوهان جي
ايامن اوهان کي سونپي آيا آهيان.“

ڀائي ستراماداس، ڪنور کي ڳلي ملي چيو، ”ڀائي
تاراچند! تو چڱو ڪيو، جو پنهنجو انيائي پاڻ ڄاتئي،
هي ٻچو پنهنجون اک ڀرڻيون تارينديو. اوڪي امر ڪندو
۽ لوسان ڪُل اسان جو به نالو روشن ڪندو. تون هاڻ
ڪنهن به قسم جي چنتا نه ڪر. هي سڀ سنڀون آهي.
تون ڀل وڃ.“

ان ڏينهن کان ٻالڪ ڪنور ڳڙهي ۾ رهندو هو.
ڀائي ستراماداس کيس ڪيان ڪوشش جون سکياڻون ڏيندو
هو. کيس ڪٿائون، پڙهن ڏياريندس ۽ ياد ڪرائيندس.
ڪنور ايتري سکيا وٺڻ لڳو. ڀائي ستراماداس جي شبدا
۽ ڳالهين جي شبدا ان من سان ڳرڻ لڳو.

ڀائي ستراماداس پورن ڀڳت هو. هو جڏهن به ڀڳت
وجهندو هو، ان وقت ڪوبه سوالي ڪو سوال کڻي ايندو
هو ته ان جو اهو سوال پورو ٿي ويندو هو. هندو، مسلمان
غريب شاهوڪار، واپاري، ڪاموارا کيس پوڄيندا هئا.
هو ڪامل سنت هو. اهڙي سنت وٽ ڪنور رام سکيا
وٺڻ لڳو. ”گرو بنا گت ڪونهي.“ پر گرو به پورن هجي
ته شش جي اهڙي تاري سگهي ٿو. خوشنصيب هو ڪنور،
جنهن کي ڀائي ستراماداس جهڙو گرو مليو. ڌن هئا ماتا
پتا ڪنور جا جن پنهنجي من کي ماري، پنهنجو سڪ

ڀائي ستراماداس ٽالھ، واري، ڪرھو سيٺي سندن ۾ ورھايا ۽ ٻالڪ ۾ ڪٿڪو ڪاڏائون ۽ ٻوء ٽالھ، اڳي وانگر ٻيڪي ڪنور کي مٿي تي رکيائون ۽ چيائون ته "ڀلا تون ھميشھ آباد ۽ سکي ھوندين."

ٻالڪ گهر موٽي آيو. ماڻس کيس اھڙو جلد آيل ڏسي وائڙي ٿي ويئي ۽ ٽالھ، وٺي ڪھڙو ڪواي ڏٺائين ته پئسا اڳي کان ٻوال پيا ھئا. ھن پٽ کان اُن جو سبب پڇيو. جنھن تي ھن سڄي حقيقت ڪري ٻڌايس. جنھن تي ماڻس سمجهو ته ڀائي ستراماداس جي اچڻ ڪري ڪئا جي ٻرشتي آھي.

[٢]

ٻالڪ ڪنور جڏھن ڏھن سالن جو ٿيو، تڏھن ڀائي تاراچند کي سندس ڌرمپتنيءَ ياد ڏياريو ته سنت ڪوٽارام ٻالڪ جي آسيس ڪرڻ وقت چيو ھو ته "ٻالڪ اسان کي ڏجو. سو ھاڻي ٻالڪ ڪنور سمجهو ٿيو آھي، سندن امانت آھي. سنت ڪوٽارام ٻاھر ته حياتي ڪونهن پر سندن سھالو ڀائي ستراماداس وٽ ھلي انهن کي پنهنجي امانت ڏجي."

ڀائي تاراچند ڌرمپتنيءَ جي اھا ڳالھ ٻڌي خوش ٿيو ۽ پٽ کي اڇا ڪپڙا پارائي، ڳالھ کان موڪلائي، ڀائي ستراماداس جي ٽڪاڻي ۾ آيو ۽ اچي ڀائي ستراماداس کي ٻارن ٻنهي ۽ پٽ کي ٻارن ٻوڙڻ لاءِ چيائين. ڪنور ۾ سنت کي پيرين پيو. ڀائي تاراچند ھٿ جوڙي اڳاڻي

۽ ڳوٺاڻو طبقو ھندو سنڌي لوڪ (آئيڊيئا) سمجھندا ھئا،
جو اھا ڪين ڏٺي ۾ چڱي ڪم ايندي ھئي. ٻالڪ
ڪنور جي ھٿان وانگر تمام سٺي ھوندي ھئي.

ٻاني تاراچند کي ڪرياني جي دوڪان سان گڏ ھڪ
ننڍڙو ٻنيءَ ٽڪر ۾ ھوندو ھو ۽ اھا سندس اباڻي ٻني
ھئي. ٻنيءَ مان پوراڻي ته اُپت ڪري، ھن ڪرياني جو
دوڪان ۾ کپائو ھو. ھو لوڪ جي مدد ۾ ٻنيءَ لسي
ڏيان ڏيندو ھو. ڪيس ان ڪم ۾ سندس ڌرمپتني ايترو
ٻاني ۾ مدد ڪندي ھئي. ٻالڪ ڪنور کي ماءُ ٻيءَ
ٻاڻ سان گڏ ٻنيءَ تي وٺي ويندا ھئا. ڪنور کي اڪالت
ته ڪندي ھئي. ھو ۾ ماءُ ٻيءَ کي مدد ڪرڻ لاءِ جھار
ھڪليندو ھو ۽ ٽار وھائيندو ھو.

جون اا ته ھڪ دفعي سچي ٽڙ ۾ ماڪڙ ڪاھي آئي
۽ سندس ٻنيءَ تي به ماڪڙ آئي. ٻر ھيءَ ڀڳوان جي
ڀڳتيءَ ۾ مست ھو. قدرت اھڙي اچي ٺٺي، جو جڏھن
ٻنيءَ ۾ ٽاپاري ٿيو ته ڏھن اناج ٻاڻ ھونئن ڪان ۽ گھڻو ئي
اھو ڏسي سڀ وائڙا ٿي ويا.

ٻالڪ ڪنور جو ڪلو ۾ سڀئو ھوندو ھو. حافظو ته تکو
ھوندو ھوس جو جيڪي ھڪ دفعو ٻڌندو ھو سو ھڪدم
ياد ٿي ويندو ھوس. سندس چاھ ننڍپڻ ھوندي کان
ئي ڀڄڻ ۾ ھو.

ماما ٽيرٿ ٻاڻيءَ ڏٺو ته ٻالڪ ھاڻي ٨-٩ سالن جو
ٿيو آھي ته ھن ڪنور کي ڪوھ ڙتي ھڪ ننڍي ٽالھ..

اي ۽ ٻڌهجي ڏوهڙيءَ جي ابائيءَ جي شاديءَ جي موقعي تي
هرڙار جو آيو، ٻائي تاراچند ڀلو وڃي ولي، ٻڌهجي ڏل
امريڪ ٻائي ۽ ٻالڪ کي ڪئي، سنت ڪنورام جو درشن
ڪيو ٻا ۽ انهيءَ ٻالڪ، سنت ڪنورام جي چهري
۽ اکين وڏائيون، سنت ڪنورام ٻالڪ جو اکيون ۽ شڪل
ڏسي سماڌيءَ ۾ اچي ويو ۽ ڪجهه وقت ڪانپوءِ اکيون
کولي ٻالڪ کي مٿي تي هٿ ڦيري چيائين، "ٻالڪ
ڪنورا سدائين آباد هوندين ۽ روشن ٿيندين. اسان جيڪا
ڏيک ڏاڙهي آهي، سا تون لاهيندين." سچ پچ ڀڳت
ڪنورام وڏي هوندي سنت ڪنورام ۽ سنت ستر امداس
جهڙا ڏيک وارا لال جي ڏاڙهي هئي سا هن کي لاڳي
هئي.

ٻالڪ ڏينهون ڏينهن وڌڻ لڳو. هو سڀاءَ جو منڙو
هوندو هو. هن ٻاون واڪو لا غرض ۽ هوندو هو لڪي
هلندو هو، هو چالاڪ هو. هو سڀني سان الفت هوندي هوري
ويندو هو جو جيڪ ۾ هن کي سالن ڪان سيکاري. سڀاڙ
جو سهڻل ۽ ڀرپاڪرو هو. ڪوشش ڪندو هو ته اڪيلائي
۾ ڪمدون وڃي ڌيان وڃي ڌيان ۽ الک کي ڏنائيان.

ٻالڪ جڏهن پنجن سالن جو ٿيو تڏهن رسم انوسار
هن کي پڙهڻ جي لاءِ سنڌي اسڪول ۾ ويهاريو ويو،
سنڌي ڏنائي ڏنو هو. هن پيار کي ڏسي ڪين
ليندي هئي. هن ٻالڪ ڪنورام
کي سيکاري. جو ته ان وقت ٻاليپڻ

ٻچو ڏي ٻانهن ۾ ڪنول گل جهان شير
ڀائي تاراچند کي هاڻ ڏولهه ڪر نه دير
سائين اسانجو ٻيڙو نه مالڪ موٽائيو مسڪين کي.“

سنت ستراماداس سندس مٿي تي هٿ رکي چيو،
”ٻچڙي! تنهنجي من جون مرادون پوريون ٿينديون. توکي
چنڊ جهڙو پٽ سنت پيدا ٿيندو. هو سڄي هند ۾ مشهور
ٿيندو ۽ اهو ٻچڙو سائينءَ جي سيوا ۾ لڳائج.“ مائيءَ
خوشيءَ سان قبول ڪيو.

سنت جي آسيس سان ان رات مائيءَ کي گرڀ ٿيو
۽ پوري ڏهين مهني وساک سنبت ١٩٤٢ آچر ١٨٨٥ع
۾ مائيءَ کي پٽ ڄائو. ماءُ پيءُ ڀائي ۽ ٻٽس ٽارومل
ڏاڍا خوش ٿيا. سڄي ڳوٺ ۾ واڌايون وريون وئيون. فقيرن
۽ گهرجائن کي خوب ڀڪيءَ آهر دان ڏنو ويو. فقير
چوندا آيا:

”ڏنو ڏاتار تارامل توکي آ لال لاثاني
اسان کي هاڻ ڏي خوش ٿي
نه ڪاڻون ڪا وڃي ماني.“

سڄي ڳوٺ ۾ خوشي ڇانئجي وئي. ٻارهان ڏينهن
شادمانا هليا. ڇٺيءَ جي خوشيءَ ۾ ديڳيون چاڙهيون وئيون،
غريب غربا ڪانگي، ڀائي تاراچند ۽ ٻالڪ ڪنوررام کي
دعائون ڪندا ويا.

ٻالڪ (ڪنوررام) کي ماءُ پيءُ سڪ سان پالڻ لڳا.
مٿي ڏنل ڪانوره سنت ڪولپارام، سنت ستراماداس جو

لهرڻ ٻائيءَ کي اِهو خيال آيو تہ مان چوان، اِن سنت
ٻائي سترامداس جي شرڻ وڃان، جنهن جي دعا جي ڪري
اولاد ٿئي. چون ٿا تہ هوءَ صبوح شام اچي ستسنگ ۾
وڃي ٻائي پري، سيوا ڪندي هئي. ٻائي سترامداس
۽ ٻائي سهجرام ۽ سندن پٽ ٻائي ڪنورام روز اُهو ڏسندا
هئا ۽ مائيءَ جي سيوا جي ساراهہ ڪندا هئا. هڪ
ڏينهن ٻائي ڪنورام، ٻائي سترامداس کي چيو، "هيءَ
مائي ڏاڍيءَ سڪ سان سيوا ٿي ڪري. ڏسڻ ۾ اچي ٿو
تہ هوءَ دکايل آهي." سنت ڪنورام مائيءَ کي سڏي
پڇيو، "امڙي! تون ڏاڍيءَ سڪ سان سيوا ٿي ڪرين.
تو تي ايشور تولي راضي آهي. تنهنجي ڪهڙي اِڇا
آهي؟" مائيءَ جو اُهو ٻڌو تہ هوءَ سنت ڪنورام جي
پيرن تي ڪري پيئي ۽ سندس اکين مان پاڻي جهر جهر
ڪري وهڻ لڳو.

سنت ڪنورام مائيءَ کي دلداري ڏيئي چيو، "امڙي!
تون دل نہ لاهہ، جيڪي تنهنجي من ۾ هجي، سو چئو."
تنهن تي مائيءَ اکيون آلِيون چيو، "دادا! مونکي
اولاد جي سڪ آهي. توهان سنت دعا ڪريو تہ سڀ
ڪجهہ ٿي سگهي ٿو."

تنهن تي سنت سترامداس ٻاڙ ٻائي ايشور در وينتي
ڪري چيو:

"ولهہ سائين دادا! تون درٻار شاهہ دليو
ڪر تنهنجي در تي اچ سوالي آيو پيو

لاءِ ويندي هئي اُهي پاڻهو هو ته خود وشنو اوتار ؟
ٿو ۽ مٿان اُهي اهو شبد ٻڌي رهيا آهن ۽ امرت جي
ورکا ٿي رهي آهي. اهڙو هو اسانجو امر شهيد پنڊت
ڪنور رام صاحب. اڄ سندس جيون چرتر ٿوري ۾ پاڙهڪن
اڳيان رکجي ٿو. جيتوڻيڪ شري ليکڪ پنهنجي "ڪنور"
پستڪ لکيو آهي پر هڪ ته اهو وڏو آهي ۽ ٻيو ته ان
سندس جيون چرتر سان گڏ جيڪو ٻيو مصالحو ڏنو آهي
سو ساڌارڻ ماڻهوءَ کي پڙهڻ ۾ مزو نه ايندو. شري ليکڪ
پنهنجي محنت چڱي ڪئي آهي ۽ سرڪار کين ان جو
اجورو به ڏنو آهي، تنهن لاءِ کين ڌنيواد هجي.

جنم

سکر ضلع ۾ ميرپور ماٿيلي اسٽيشن کان اٺ ميل پري
جرواڙ ڳوٺ ۾ ڀائي تارو مل ٽالي واڌيو رهندو هو. هن
کي ننڍڙو پسارڪو دوڪان هوندو هو، جتي ڪوهر وغيره
به وڪندو هو. سندس زال جو نالو تيرٿ ٻائي هو. هو
سڄڻ ۽ ڌرمي خيالن جا هوندا هئا. شادي ڪئي
کيترا سال ٿي ويا هئا پر کين اولاد ڪونه هئي ٻنهي
ٻنهي کي اولاد جي سڪ هئي. ان وقت سنڌ ۾ مشهور
پنڊت ڀائي سترامداس جو نالو هوندو هو. هو ٻار
پنڊت آهي ۽ هن کيترن جون من-اڇائون پوريون
ڪيون آهن. ڀائي سترامداس جي ڀاءُ ڀائي سهجرام کي
[illegible]

گلي لڳايو. سندس ٺهيل سپاهي هوندو هو. سرڪاري
دياسنگهه جو سپاهي هوندو هو ته ڪوبه سندس اسا مهالما
حيدرآباد ۾ ايندو هو ته هو ان وقت ڪٿي ويندو هو ۽
ڪيس ويٺي ڪندو هو ته مهرباني ڪري مهندي گهر ۾
هلي چرخو گهمائو ۽ جل پان ڪراءِ. انهيءَ سپاهي مطابق
جڏهن ٻڪس ڪدوورام صاحب حيدرآباد ۾ هالي گرپس
صاحب جي ورسي ملهائڻ لاءِ سندس اڪالي ۾ ٻڪس
ڪري آيا ته بابا جن ڪمن گهر ۾ ولي آيا. ٻڪس ڪدوورام
سادو هوندو هو. بالعي يا سهڻي ململ جو ڪرتو (ٻڪتي
لباس) پوريندا هئا. ٻارن سان ته سندن خاص پيار هوندو
هو. مولڪي ۽ ٻههيچي پاسي ۾ رهاڻيون. سندن لوڙ مان
لبج لئي پراو. ڪجهه، ولسه ٻالي جن سان ڪيان ڪرشت
ڪيائون ۽ پوءِ گرپس صاحب جي اڪالي ۾ وڃي رهيا.
رانس هو ان ڏينهن مان ۽ ٻڪس ٻلڪ واس. رانس هو ١١
ٻجي ڪان اٿيا ويندي صبوح جا ٥ لڳي ويا. مهال
آهي هو ڪو وچ مان اٿي وڃي. سيني جون اکيون ۽
ڪن ٻڪس صاحب ۾ هيا. سندس اچڻ، ٻڪس، ٻچن،
ڏوهڙا ۽ سلوڪ اڄ ۽ مهمڻن حسن ۾ اها وڃن. اها
۽ لطارو اڄ ۽ اکين اڳيان پيو ڦري. خاص ڪري

امر شهيد

ڀڳت ڪنور رام جو

جيون چرتر

اهي ماڻهو ڀاءِ مرڪن - جي ڀاروَن ۾ لولي ڏين
تن مان ديس تان صدقي ڪرڻ - جهڙي نه اپي خدمت
(اياس)

امر شهيد ڀڳت ڪنور رام کي سنڌي وساري نه سگهندا. سنڌين پنهنجو وطن سنڌ ڇڏيو. ڀڳت ڪنور رام کي شهيد ٿئي اڄ ٢٦ سال ٿي ويا پر اڄ به ڪنور رام جو نالو ۽ ڪلام چهرو اکين اڳيان اچيو ڦري. وري جو سندس راڳن ۽ ڀڄن جا رڪارڊ وڄندي ٿا ٻڌجن، ته ١٩٣٧ جو نظارو اهو اکين اڳيان ڦري.

مونکي ياد آهي اهو نظارو. ١٩٣٥ جو سيارو هئي، منهنجو ننڍو سرڳواسي شري ڏيا سنگهه ڀروانءِ هيرالنداڻي منجهند جو امر شهيد ڀڳت ڪنور رام کي پنهنجي گهر ۾ وٺي آيو ۽ سندس ماڻي اسان وٽ هئي. مان ان وقت ٻار هوس. مان ڪيئن وساريان ته هن اڪيلو مونکي ڪٺي

P.P.C. P.O. Box No2478 Bombay-2 Bhagat Kanwar Ram N

ارپيان ٻو

سچ ۽ شرڌا سان سنڌ جي محبت
سکيڪار ۽ ليکڪ
پروفيسر رام پنجواڻيءَ کي

جنهن امسر شهيد ڀڳت ڪنور رام جي آدرش کي صحيح معنيٰ ۾ اپنائي، پنهنجي سموري زندگي عوام جي خدمت ۾ ارپڻ ڪئي آهي.

جنهن پنهنجي سرلتائي سچائيءَ سان ۽ دل لڀائيندڙ ڳيت جي ٽال سان هزارين سنڌين جي دلين ۾ گهر ڪيو آهي. گويا اهو مشهور ڪنور وسندو آهي ۽ هيڪ ڪنور رام پنهنجي زندگيءَ جو ڪارج اروڙ رام پنجواڻيءَ معرفت پورو ڪري رهيو آهي.

مٿي ڏنل گيس وڏي آدرشا ڏني. هنن سنڌواسين کي هن جي محنت جو ثمر ملڻ جو ڪوشش ۾ گهڻو وڌيڪ ملي.

شردا ۾
...لد لعلواڻي

جامع پاس جو

کراوي، اندر ۾ اوچ ادب

وي، کراوي. هڪ سڄو سنڌ لاءِ سبب هڪجهڙا آهن.

سچ آهي هڪ سڄي سروپ ڏسي. هو

جيڏاهن ڪهاري ڪيڏاهن سائينءَ ۾ لاءِ ڪيو

ڪنهن سوچاڻي سڃ ڪري، لڳو؟

اگر ديس ڪان ڪيو، ڪيو ڇڱو، ڪيو آهي، ان

ڏاڍو، ڪير پهچندو؟ ڪيو لاچار ڪيو آهي، ان

مرادو هوڪرو. موت انسان کي قائل ڪال جو ته لئي

انسان اعزو خود بين آهي جو هٿ جي مرڻ ڪان

۾ ٻڌڻ لکڻ ۽ ڪيو رام موت ٻه ماري انهو سگهي.

ها، ٻر موت سنڌ جي موت ۾ ماري ٻر شاه صاحب

ٻوءِ ته ته مرن. سچي سنڌ ڪي سڃاڻي ٻر ولي

چرندا آهن ته سڄڻي سير ۾ انڌي ڪي اوڙي چڙهيو،

چوي ان ته مٽان سچو ته سنڌ سڄڻيءَ کي اوڙي چڙهيو.

سڄڻي سنڌ کي اوڙي چڙهيو. معنيٰ اوڙاهو ۾ وراڻ

"سائو گهٽ ون ٻوڙاڻ ۾. ته ڪيو رام موري واڙ.

ساڳيءَ رهيو مٽان اسان چڙهون ته ڪيو رام موري واڙ.

هو اڳي ڪان ته وڏا جهڙو آهي. زنده هو ته سنڌس

مان وڏو هو ٻر ٻرلوڪ سڏاوجڻ ڪان اوهه ته هڪاري

سنڌس شان وڏو آهي. هندوستان جي ڪنهن هڪڙي

مولا نا لکين. ناگور هجي يا اجمير، احمد آباد هجي

ڪالهور دهلي هجي يا امرتي، ڇا ته. پکين صاحب

ن ورسون ليون لکين! ڪيترا ڪيس لکيا آهن هن جي

شان ۾، ڪيترا ڪتاب لکيا آهن جي

ا معمولي موت موري ها ته سنڌس زندگيءَ جي

مسلمان عورت اچي لانگهائو ٿي. ڪيدو رام کي چيائين،
"پڪس صاحب! سڀاڻي عيد آهي ۽ عيد ڏينهن اگهاڙيءَ
کي ڪا پوشاڪ پهراءِ." پڪس صاحب جو هردو وڃي
ويو. ٻٽ ٻٽ ڪري چيائين، "مائي! الله تنهنجي ڪاڻ
اڳيئي عيد جو جوڙو موڪليو آهي." غريب مائيءَ کي
ڌوڪ مان چيائين، "آءٌ امڙ، هلي آءٌ. الله تنهنجو سڌ
اونايو آهي. ٻائي ڏس نه ٻورو اچئي لـو؟ شاهوڪار
دنگ رهجي ويو. اندر ۾ اڌمان اٿيس ۽ واڪ مان ٻڙڪ
نه ٻولي سگهيو. مائيءَ ٻردي ٻنيان وجهي، وستر اوڍيا.
رنساڻي ٿي پيئي. ڪپڙا شايد ٿها ته ڄڻ سندس ماپ
لئي هئا. شاهوڪار جي ماٺ ڏسي پڪس صاحب چيو
"مِن! تنهنجي پيءُ ٻونار وٽ قبول پيئي. ڏنءُ هن مائيءَ
جو منهن ڪئين مهڪي پيو؟" شاهوڪار اندر جو اندر ۾
چيو هوندو، "اسانجو اندر نه ٽهڪي پيو." ٻـر ٻاهران
چيائين، "سچ! جا توهانجي مرضي. آئندو نه وڃو پڪسياڻي
صاحب لاءِ هوم." پڪس صاحب پڌل آواز ۾ چيو، "هن
جي گهرج ٻمسوءَ ماءُ کان گهڻي هئي. ايشور اگهاڙيءَ
کي ڍڪڻ جو اجورو ڏيندءِ. شال اسان اگهاڙن کي ٻـ،
ڍڪيندو. عيبن وارا آهيون. شال عيب نـ ڏسندو.
گنهگار آهيون شال بخشيندو. ٻولڻ تنهنجو ٻ، ٻوڪ
ڍڪيندو." آسيسون ڏني، شاهوڪار جي من ۾ سنتوک
آيو. هن نئڙي چيو، "ڌن آهن پڪس صاحب! ڌن آهين.
ٻڙيءَ جو پيارو آهين، لـو وٽ تنهنجي ٻرائي جو ٻيڙ

پروفيسر رام پنجواڻيءَ کي ۱۹۶۴ جو سنڌيءَ ۾ بهترين
ڪتاب "انوکا آزمودا" لکڻ ڪري ساهتيه اڪيڊميءَ
ڀارت راشٽرپتي ڊاڪٽر انعام ڏيئي رهيو آهي

اناٿن، وڌواڻن، چورن، ٺڳن، ڦاسي ماڻهن ۽ وڙهائي
ڇڏيائين. هن جي دل ۾ ڏکين لاءِ درد هو. هو ڪنهن
به ڏکيءَ جو درد سهاري نه سگهندو هو. ڀلڻين جي
مدد ۾ اڳڪي ايندي ها ۽ ٻارن جي ٻرڪهو لهي نه
سگهي ها. هو هڪ اداچه انسان هو، سخي مرد هو.
مفلسن ٻڌي ماٺا ونڊيائين، گهرجائن جون گهرجون پوريون
ڪيائين. مدد ڪان مٿي هو، ٻارڙ جي پيار ۾ ٻارڪ هو،
جيتا ۾ جذارڻ ڏسي ڇڪيو هو.

ڪراچيءَ جو هڪ سيٺ هروڃن ۾ آيو. آشا پوري
لي هٿس سو ڪهي آيو هو ٻڪس جي ڳوٺ ۾ سنڌس
چرٽن ۾ پيتا ڏرڪا. ٻڪس صاحب جي نياڙي ٻڙيءَ لي
ٺاهي هن ٻڪس صاحب کي پرڻام ڪيو. ٻڪس صاحب
به نڙڙي نمسڪار ڪيو. شاهوڪار جو آدر ڪيو. سيٺ
صاحب اچڻ جو ڪارڻ ٻڌايو. پٽ لاءِ هوس ۽ هن جو
وشواس هو ته سندس جهولي ٻڪس صاحب جي آسس
سان ڀري ويندي. سيٺ ڪراچي جو ڄاڻو ڪٺي آيو هو،
سڀ روپيا روڪ ۽ هڪ پٽ جو وچڙو ٻڪس صاحب جي
گهر واريءَ لاءِ. حاڙو ڪالي سيٺي وانيه مدد ڪيو ۽ سڀ
روپيه آلي جو الي مدي آڌر وسڻي هڪ غريب مائيءَ
کي ڌيءَ جي شاديءَ لاءِ موڪليائين. ڳڙ ۾ قيمتي وڳو
ڏسي ٻڪس صاحب چيو، "هيءَ وڳو امير ماڻهن پائيندي؟
وڳو ته واه جو آهي! وستر پائي وڏيري لي ٻوالدي."
سيٺ اهي اکر ٻڌي ڏاڍو خوش ٿيو. الي هڪ مسڪين

ھن جون اکيون ڪاڻ اھو ن. اکين ۾ شڪرگذاري آھي،
ھر ڪنھن لئو سگھي ۽ ھزار خاموش زبان سان سندس
ٿورا ٿو مڃي. ٿورا جي اھار ھن جي اندر ۾ خوشي ٿي
ٿيندي ڪري. ھو محسوس ٿو ڪري ته تسواري جي
ڪري ھن جي آتما ھلڪي ٿي. اھا آتما جي مرڪ
اندر مرڪ آھي. ڪڏهن ڪم اھڙو ڪريون جو آتما ھلڪي
مرڪي. ٻئي ڪان ان ڪي ھاوو سمجھڻ، ان جي ڳرڻ
ٿي ۽ گھڻو ھٿ ھارڻ، سوارٿ ڇڏي سائين جي اندر
جي شيوا ڪرڻ، نيچ ٿوار جي جون ڪوبل ڇڏڻ سان
ناسد ٿائين ٿھڻ جي ڪوشش ڪرڻ ۾ ٿي ته ووڪ جي
واه واه ٻڌڻ ۾ ٿي اچي. ووڪ جي واه واه ٻڌي آتما
آنند ۾ ڦولي اٿي سماڻي. انھي خوشي ۾ آتما مرڪي
ٿي! اھا مرڪ علحدي آھي، اوچ آھي! مشوقن جي
مرڪ، انسانيت جي مسڪراھٽ!

اھڙي مرڪ جھڪي مرڪن ٿن جو مان مٿي آھي.
ڪنھن ڪڏور رام امر شھيد اھڙو ھڪ سنت ھو جنھن جي
آتما مرڪي. ڇوته مرڪندي آتما اھڙي مھاشي جي؛
جنھن ساري زندگي ان جي ڀلي لاءِ ارپڻ ڪري ڇڏي!
ڪنھن صاحب صحيح معنيٰ ۾ سنت ھو. "مسان" ۽
"مھندي" ڪان مٿي "ھندو" ۽ "ڀرائي" ڪان ٻاري،
ھر ڪنھن سوک ڪان اڀارو، مان انسان ڪان اوچو غريب ھو،
عيالدار ھو، گھرجاڳو ھو. ڪوھر وڪڻي ٻھڪجي اندر
ٻورنا ڪندو ھو. ٻار جھڪي ا. جھولين ۾ جھولائين سو

کي جي دنياداريءَ کي ڇڏي ٻنهي اصولن لي هجڻ
جواهرن جهڙي خيالي برباد ڪري ڇڏيندا آهن. هو
ٻنهي ڪانئرا کي سياڻپ سمجهندو آهي ۽ ٻنهي
سياڻپ جو اندازو لڳائي سگهندو آهي. هڪ جنگ
جوان، سورهيه سپاهي، بانڪي بهادر جي موت سان
هڪ ڪانئر، گيدي، ڊرپوڪ جي موت جي ڪهڙي
نسبت!

اسان ڪيترن قسمن جون موتون ڏٺيون آهن.
سخيءَ جي موت، ڪنجوس جي موت، گروءَ جي موت،
شش جي موت، پرش جي موت، استريءَ جي موت،
جج جي موت، جوابدار جي موت، ڊاڪٽر جي موت ۽
مريض جي موت، موت ڪڏهن نه ڪڏهن موت ضرور
آهي. هنن سڀني موتن مان ڪهڙي موت مهان آهي؟
اوچي ۾ اوچي موت آهي آتما جي!

هڪ سادڙو جيئڻ هڪ آنو ڪٽي چانهه جي پيالي
پيئڻ لاءِ گهر مان نڪتو آهي. ڏسي ٿو ته واٽ ۾ هڪ
بيمار انسان ڏڪيءَ ۾ ڪريو پيو آهي ۽ چرڻ پرڻ جي
طاقت ڪانه اٿس. هو اُڪ ۾ پاهه آهي. ڏاڍي ڏاري
هن جي حياتيءَ جي جوت جهڪي ٿيندي ٿي وڃي.
سندس حالت ڏسي واٽهڙوءَ کي قياس ٿو اچي. هو
محسوس ٿو ڪري ته هڪ چانهه جي پياليءَ سان هو
ساڄو ٿي پوندو. ٻهڪندو خيال ڇڏي، هو چانهه جي
پيالي آڻي، ان نربل مڙس کي ٿو پيئاري. چانهه پي

ڏسڻ جهڙن اکين کان انڌو. اکين ۾ شڪرگذاري آهي.
هو ڪجهه نه سگهي ۽ هزار خاموش زبانن سان سندس
ٿورا ٿي مڃي. ٿورن جي اظهار ڏسڻ جي اندر ۾ خوشي کي
آڻين ڪري. هو محسوس نه ڪري ته نسوارڻيءَ جي
ڪري هن جي آتما پيٽي مرڪي. اها آتما جي مرڪ
انوکي مرڪ آهي. ڪرڻ ڪم اهڙو ڪرڻ جو آتما ٺهي
مرڪي. ٻاڻ کان ٻين کي پيارو سمجهڻ، ٻين جي ڏکڙن
کي پنهنجو ڪري ڄاڻڻ، سوارٿ ڇڏي ساٿين جي ڀلن
جي سيوا ڪرڻ، نيچ ٿورن جي ڇڙن ڪوڙ ڇڏڻ سان
ناتو ٿانئين ڀلائڻ جي ڪوشش ڪرڻ ۾ ٿي ته ووڪ جي
واهه واهه ٻڌڻ ۾ ٿي اچي. ووڪ جي واهه واهه ٻڌي آتما
آنند ۾ ڦولي نٿي سمائي. انهيءَ خوشيءَ ۾ آتما مرڪي
ٿي! اها مرڪ علحدي آهي، اوچ آهي! منشيءَ جي
مرڪ، انسانيت جي مسڪراهٽ!

اهڙي مرڪ جيڪي مرڪن تن جو مان مٿي آهي.
پنڊت ڪندو رام امر شهيد اهڙو هڪ سنت هو جنهنجي
آتما مرڪي. ڇو ته مرڪندي آتما اهڙي مهاشيه جي؛
جنهن ساري زندگي ٻين جي ڀلي لاءِ ارپڻ ڪري ڇڏي!
پنڊت صاحب صحيح معنيٰ ۾ سنت هو. "مسان" ۽
"منهنجي" کان مٿي "پنهنجي" ۽ "پرائي" کان پري،
هرڪ سوک کان ٻاهر، مان اپمان کان اوچو غريب هو،
عيالدار هو، گهرجائو هو. ڪوهر وڪڻي پنهنجي اُڌر
پورنا ڪندو هو. ٻار جهڪي ته جهولين ۾ جهٽيائين سو

کي جي دنياداريءَ کي ڇڏي ۽ ٻڌڌرمي اصولن تي هلڻ
جوانن جهڙي حياتي برباد ڪري ڇڏيندا آهن. هو
ٻڌڌرمي ڪالڙا کي سماج سڌاريندڙ آهي ۽ ٻڌڌرمي
سماج جو اندازو لڳائي سگهندو آهي. هڪ ننگ
جوان، سورهيه سپاهي، ٻالڪي ٻهادر جي موت سان
هڪ ڪائر، ڪمدي، ڊرپوڪ جي موت جي ڪهڙي
ڀيٽ!

اهڙين ڪيترن قسمن جون موتون ڏٺيون اٿن.
سنڌيءَ جي موت، ڪنجوس جي موت، گروءَ جي موت،
شش جي موت، پرش جي موت، استريءَ جي موت،
ڄڄ جي موت، جوابدار جي موت، ڊاڪٽر جي موت ۽
مريض جي موت، موت ڪڏهن نه ڪڏهن موڪيو ضرور
آهي. هنن سڀني موتن مان ڪهڙي موت مهان آهي؟
اوچي ۾ اوچي موت آهي آتما جي!

هڪ ساڌارڻ جيڙ هڪ آنو ڪٽي چانهه جي پيالي
پيئڻ لاءِ ڪنهن مان نڪتو آهي. ڏسي ٿو ته واٽ تي هڪ
بيمار انسان ڏرليءَ تي ڪريو پيو آهي ۽ ڄڻ ٻڙڻ جي
طاقت ڪانه اٿس. هو اڪ ۾ پاهه آهي. ڏٻري ڏاڙي
هن جي حياتيءَ جي جوت جهڪي ٿيندي ٿي وڃي.
سندس حالت ڏسي واٽهڙوءَ کي قياس اچي ٿو. هو
محسوس ٿو ڪري ته هڪ چانهه جي پياليءَ مان هو
ساٿر تي پوندو. يڪدم خيال ڇڏي، هو چانهه جي
پيالي آڻي، ان ٻرايل مڙس کي ٿو پياري. چانهه پي

رهندا آهن. ٿڪل رسن، ٻارا جدا ٿين ۽ ڦوٽي انهن جو
ٻئن ٿيندو آهي ۽ جيون جو اُديش هوندو آهي. هو ٻئي
جي خوشي سهي نه سگهندا آهن، ٻئي جي ڀٽِل ڏسي
اڳتي ٻوندا آهن. جڏهن پنهنجي ننڍي ڪاميابي ۾ اهڙو
ڪو ڪامياب ٿيندو آهي تڏهن هن جي ڇپن لي ٻشاڇي
مرڪ ڦهرائيندي آهي. هڪ ٻراهيءَ ۽ هڪ ڪو جي مرڪ
۾ وڏو فرق هوندو آهي.

دنيا آهي جنگ جو ميدان. جيون جي سنگرام ۾
ڪو سورمو سوڀ پائي. سچي سورهيه کي جان جي
پرواهه ڪانه ٿيندي آهي. هو ٻڙ مان ڇاٽي نه ڪونه.
نراشا جيڙو کي شڪتي اچي ويندي آهي. شڪيران
منش کي مونجهارو ٿئي ٿي ڪونه. ڪانه آنڪ هن جي
آڏو گهڻو وقت ٺهي نه سگهندي آهي. ٻاهران لڙائيءَ
۾ يا اندر جي ٻڌ ۾، هو ٻانڪو ٻهادر، نڊر ٿي مشڪلاتن
جو مقابلو ڪندو آهي. سينو سپر ڪري هيءُ ڪوبه
ڪونڌ سان ڪشت جي منهن ۾ ڪاهي پوندو آهي. اهڙو
منش ميدان ماريندي به مشڪندو آهي ته پاڻ قربان
ڪري شهادت جو شراب پيئندي به مشڪندو آهي.
هونئن ڪانئر، جو سڀ حيلا هلائي، مان ايمان جو
خيال نه ڪري، پنهنجي جان بچائي، پنهنجي حرفت لئي
نازان رهندو آهي سو به مشڪندو آهي. لڄ ۽ ننگ ۽
ناموس، عزت ۽ غيرت کي اهڙو ڪانئر جيوت جي
آڏو تڇ سمجهندو آهي. هو بيوقوف سڏيندو آهي انهن

نه ماڻيا ۽ باغ کي اها ذات سچ جي تلاش ۾ ڀٽڪائي
مارِيو. ڀنڀوري کڻ ڀنگر سک کي هميشه جو سک سمجهي
هو گيانيءَ جي موکتا لئي مرڪندو آهي. آتما جي
اُنتيءَ جي اڀياس ڪندڙ گيانيءَ ۽ مايا جي قيد ۾ قائل
موک جي مرڪ ۾ وڏو فرق آهي.

پرامي ڀنڀوري پريتما سان ملڻ جو ڀاڳ ڀچائيندي،
من ۾ موجون ماڻي رهيو آهي. پرنٿوي کي گل لئي گوندار
ڪندو ڏسي ڇو باغ کي پرنٿرو او سمجهي، اهڙي ڪل ڪل
ڪندي جهڙن سمنڊ ۾ لئي سمائجي اٿڻ باغ کي ائين
سمجهي ڪن ڪنائڻا لو لڳي. چڪور کي چندرما ڏانهن
او اڏامندو ڏسي نه باغ کي چڪور او محسوس ڪري،
بلبل کي ٽڪاءُ ٽڪاءُ ڪندو او ٻڌي نه باغ کي بلبل او
سمجهي، مڇيءَ کي پاڻيءَ سان اربس ڪندو لو ڏسي نه
باغ کي جل هي مين او سمجهي، پتنگ کي شمع جي
چوڌاري ڦيرا پائيندو او ڏسي نه باغ کي پتنگ او سمجهي.
من ۾ هروقت الاڙ ۽ نياز جي راند ۾ ريڊو او رهي. پراتم.
ڪان ٻري سڪ جون سرڪڻون ٻيو پري، ساجن جي اوڏو
جڻ نه سرڪي، جا سگهه ٻيو ڪري. ڏرليءَ لئي رهي عرش
جا مزا ماڻيندي هوءَ ڪيئن نه مرڪندو؟ پر هوڏانهن ڪو
جنهنجي من ۾ ابرڪا آهي، نيچتا آهي ۽ سوارٿ آهي
سو نه راند ڪين وجهندي، ٻئي کي نقصان پهچائيندي،
پاڻکي سرخرو ٿيو سمجهي. اهڙا جيو جي ڀنڀوري فائدو
نه ڪوي سگهندا آهن نه ٻئي کي چڱو رسائڻا ۾ راضي

کي چيا ھئا پر ھاڻي محسوس ڪريان ٿو تہ سندس
صلاح ڪارگر ھئي." پر پاھران خاموش رھي ٿو. "ڪر
۽ پر." جو خيال ڪندي، ھيءَ دل ۾ چوي ٿو "آچاء!
ھڪ ڏينھن اوھين پنھنجي پٽ کي صلاح ڏيندا ھن تہ ھو
بہ ٻوڪي اھوئي اتر ڏيندو جو تو مونکي ڏنو آھي." پوڙھي
ماڻس جي منھن تي موت نمودار ٿي اٿي پر پٽ انھيءَ
موت جي معنيٰ تہ ڪئي تہ پيءُ جي ھار ٿي آھي ۽
منھنجي جيت. پنھنجي سوچ تي ھو مشڪي ٿو! اھڙي
پيءُ ۽ نوجوان پٽ جي موت ۾ ڪيڏو نہ تفاوت آھي!

گياني موت کي ٿو پنھنجي گيان لئي. ھو سرشتيءَ جا
ڀيد ظاھر ڪري ٿو، آتما جي اوچتا ۽ پرماتما جي وڏائيءَ
تي ياشڪ ڪري ٿو، ويدن شاسترن ۽ پراڻن جا حوالا ڏيئي
ھو پنھنجي وديا ظاھر ڪري ٿو ۽ وديا جو ڦھلاءُ ڪري ٿو.
سندس اڀياس، انڀو، ويراڳ ۽ ڀڳتيءَ جو پرڪاش ھن
جي چھري تي ڏسڻ ۾ ٿو اچي. ھن جي ھرداءِ ۾ سمتا
آھي، نرملتا آھي، ڪوملتا آھي. اھڙي آنند ماڻيندڙ
مھاتما جي مک تي ڪھڙي نہ مٺي موت لاچ ڪندي
نظر ايندي آھي؟ گياني مرڪندو آھي پر مڙان سمجھو
تہ موت نہ مرڪندو آھي! آءٌ جي شڪتيءَ ۾ ڦاٿل،
اوديا جي اھنڪار ۾ جڪڙيل جيو، پاڻ کي مايا جي
موھ ۾ ڦاسائي، ڪرم نہ دنيا ۽ دنيا جي پداورٿن
تي ماڻ ڪري، انھن گياني گڻوان ڀڳتن جي حال تي
ارمان ڪانيندو آھي جن ھوندي سرادي سنسار جا سک

جو ٻار بک کان چلائي رهيو آهي، سو ڪيئن مرڪي
سگهندو؟ هاڻو هن جي زرد چهري تي اوڀاڙ مرڪ مون
ڏٺي آهي. در ٻدر ڪون اڙڪرون ڪائي، هو جڏهن ڪابل
ميدان ۾، اڌ چٽل اوٺري تي ٻال ڀت جي ڀر ۾ ويٺو
آهي ۽ هو ٽماٽا ٽڪ ٽڪي اي ڏاڍهن اٺاوي چوي ٿو،
”بابا! بک لڳي آهي!“ ڏڪهن هو اوڏن ٽماٽو مٿي آسمان
ڏي منهن ڪري چوي ٿو، ”اي چنڊ تارن جا ڏڻي!
تو وٽ منهنجي اهم اڻ لاءِ ٻه چانورن جا چار ڪڻا
ڪونهن؟“ هو جڏهن دل جي درد سان پڪاري چوي ٿو،
”سڀ کي روزي رسائيندڙ، هن معصوم ٻالڪ لاءِ تو وٽ
روزي ڪانهي؟“ ڏڪهن سندس منهن تي خنده ٻري
مرڪ موڙي ٿي اچي! ڏنوان جي غرور ڀري مرڪ ۽ ٽوڙن
جي ٻاڪسيءَ واري مرڪ ۾ ڪيڏو نه فرق آهي!

هڪ ٻرس مرڪي ٿو، منهنجي اڳ آڙهودگار، امنگي
جوان پٽ جي اڀرالي ڏسي هو چوي ٿو، ”اڄ اهين،
السامي آهين، ڪجهه منهنجي انجڻ ۽ اوسگا مان سبق
سکي منهنجو همت جاهل آهي نه اڙن ساڳي غلطي ڪري
پنهنجو همت نه جلاءِ“ پٽ جواب ڏئي ٿو، ”بابا! اسان
جو زمانو اور آهي، توهانجو اور هو. توهانجو زمانو ڏاند
گاڏيءَ جو هو، اسانجو هوائي جهاز جو آهي، توهانجا
خيال جهونا، اسانجا نـــوان! مان ترقي پسند ۽ توهان
رجعت پسند. اسانجا خيال ڪيئن ٺهڪندا؟“ اهو جواب
ٻڌي الدر ۾ چوي ٿو ”آهي ساڳيا اکر مون ٻڌهڪي اي

هونءَ ئي هوند مڱي پر بکيءَ جا پيٽا ٿيا

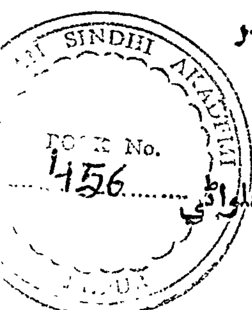
ڪو اهڙو انسان آهي جو ڪڏهن نہ ڪڏهن مرڻو نہ هجي؟ ڏاهو هجي يا نادان، پوڙهو هجي يا جوان، گياني يا مورک، براهمڻ يا ڪو، سورمو يا ڪانئر! هرڪو مرڻو آ ۽ هر ڪنهن جي مرڻ ٿيڻي آهي.

شاهوڪار تجوريءَ ۾ سون جو سامان ۽ چانديءَ جا ٿانوَ، اشرفين جا انبار ۽ نوٽن جا ٿهه ڏسي مرڪي ٿو. پنهنجيءَ جائداد جو خيال ڪندي هو گد گد ٿو ٿئي. موٽرون، گاڏيون، نوڪر چاڪر ڏسي، پاڻ کي ڌرتيءَ جو پرماتما ٿو سمجهي. پنهنجي ڌن جي ٻل سان هو ڇا نٿو ڪري سگهي؟ هو سوچڻ لڳي ٿو تہ لڪشميءَ جي زور سان مان ناراڻ کي بہ نچائي ٿو سگهان. پنهنجو دٻدٻو، شان شوڪت، عزت ۽ ملڪ ڏسي، هو خوش ٿو ٿئي. سندس منهن ۾ نهاريو ۽ ڏسو تہ ڪيئن آنند ڀري مرڪ هن جي چهري تي لهرائي ٿي! ڌنوان جي منهن تي مرڪ تہ اوهان گهڻئي ڏٺي اٿو پر ڪڏهن نرڌن جي چهري تي بہ مرڪ ڏٺي اٿو؟ ڇا نرڌن بہ مرڪي سگهي ٿو؟ جنهن غريب کي ويلي جي وونهن کائي، جو ڪوڏيءَ ڪوڏيءَ لاءِ خاڪ چاٽيندو آهي ۽ نراس رهندو آهي، جنهنکي نہ اجهو آهي، نہ لٽو نہ اَن، جنهن

امر شهيد
ڀڳت ڪنور رام صاحب
جو جيون چرتر

ليکڪ

ڄيٺانند ڀاونداس لعلواڻي

دفعو ٻيو]   پيسا: ٢-٠٠   [١٩٦٥ع

ڇپال

ڀارت جيون ساهتيه منڊل

١٦٣، ڊونگري اسٽريٽ، بامبي-٩

فون: ٣٣٢٩٩١

پنهنجي تندرستي قائم رکڻ لاءِ!
اچو اچي اسان وٽ گهر جهڙو طاقتمند کاڌو کائو ۽ ڪوسو
کاڌو جهڙي کاڌ سان توهان پاڻ کي تازو توانو سمجهندا

حيدرآباد سنڌ هوٽل

گلڊر هائوس جي پاسي ۾ سلڪ بازار پرسان، ڌوبي تلاءُ
گرگام روڊ بمبئي -٢

جتي توهانکي وڻندو ۽ مشهوري کاڌو هر ڪنهن نموني
جا ڪولڊ ڊرنڪ، چانهه، ڪافي ۽ لسي ملي سگهندي

هتي ڪانسواءِ تندورتان
۽ تندور چڪن به ملندو.
آرڊر تي مثال طور
واجبي اگهن تي ملي سگهندو
اسان وٽ تمام سٺي پستن
وغيره جي آئيسڪريم جيلي
هر دم ملي سگهندي. وڏي
واڙن ۽ فيملين لاءِ خاص ائير
ڪنڊيشن بندوبست آهي.

Prop. E. S. BULCHAND

For best tasty Vegetarian and non vegetrian Food.
Visit:

HYDRABAD SIND HOTLE

ar Gazdar House, Silk Bazar, Dhobi Tala
643, Girgam Road Bombay-2